

MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT KIADVÁNYOK

← ————
STUDIA AD ARCHAEOLOGIAM PAZMANIENSIA

HADAK ÚTJÁN

A népvándorláskor
fiatal kutatóinak
XXIX. konferenciája

Budapest, 2019. november 15–16.

Főszerkesztő: Türk Attila

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
RÉGÉSZETTUDOMÁNYI INTÉZET

MARTIN OPITZ KIADÓ

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia

A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai

Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Volume 24.2

Bölcészettudományi Kutatóközpont

Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok

Volume 4.2

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai
Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
International Editorial Board

Heinrich Härke
Eberhard Karls Universität (Tübingen)

Oleksiy V. Komar
Institute of Archaeology (Kiev)

Abdulkarim Maamoun
Damascus University (Damascus)

Denys Pringle
Cardiff University (Cardiff)

Dmitry A. Stashenkov
Samara Regional Historical Museum (Samara)

Nikolai P. Telnov
Institute of Archaeology (Chişinău)

Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok
International Editorial Board

Balázs Balogh
Director General of the Research Center
for the Humanities (Budapest)

Pál Fodor
Honorary Director General of the RCH (Budapest)

László Klima
PPCU Institute of Archaeology (Budapest)

Hakan Aydemir
Istanbul Medeniyet University (Istanbul)

Balázs Sudár
Institute of History of RCH (Budapest)

Attila Türk
Research Group of Early Hungarians of RCH
(Budapest)

„HADAK ÚTJÁN”
A NÉPVÁNDORLÁSKOR
FIATAL KUTATÓINAK
XXIX. KONFERENCIÁJA

Budapest, 2019. november 15–16.

29TH CONFERENCE OF YOUNG SCHOLARS
ON THE MIGRATION PERIOD
Budapest, November 15–16, 2019

Főszerkesztő
Türk Attila

BUDAPEST 2023

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

A kötet a

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

ELKH
Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

támogatásával valósult meg

A kötet megjelenését a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Információs Hivatal „Tudományos Mecenatúra Pályázat”
MEC_K_21 alprogramja támogatta (MEC_K_141246).

A kötet az Árpád-ház Program támogatásával készült
(IV.1. Keleti örökség – Keleti kapcsolatok. Írott források és kiadványok
IV.2. Az Árpád-ház elődeinek keleti kapcsolatrendszere)

A kutatás és a kötet az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatásával a Tématerületi Kiválósági Program: Magyarorszá-
g és a Kelet kapcsolatának régészeti kutatása (Keleti Örökségünk PPKE Interdiszciplináris Történelmi és
Régészeti Kutatócsoport [TKP2020-NKA-11]) projekt keretében valósult meg.

Szerkesztők

Jancsik Balázs – Sudár Balázs

Munkatárs

Ambrus Edit

© szerzők

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténelmi Kutatócsoport

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet és Társadalomtudományi Kar, Régészettudományi Intézet

© Martin Opitz Kiadó

ISBN 978-615-6388-35-3

HU-ISSN 2064-8162

HU-ISSN 2786-1538

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni,
bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

Kiadja:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténelmi Kutatócsoport –
PPKE BTK Régészettudományi Intézet – Martin Opitz Kiadó

Nyomda: Pauker Nyomdaipari Kft.

A SZÉKELY EREDETKÉRDÉS MEGOLDÁSA

HAKAN AYDEMİR*

Kulcsszavak: *székelyek, székelyek eredete, keleti és nyugati székelyek, hun-hagyomány, Attila-hagyomány*

Absztrakt: A dolgozat egy új nyelvtörténeti módszert alkalmazva a székelyek eredetkérdésének megoldását adja. Bemutatja a kínai források nyelvészeti-filológiai elemzése alapján a székelyek eddig ismeretlen korai történetét, tárgyalja kronológiai sorrendben a vonatkozó forráshelyek alapján az 581–715 közötti eseményekről szóló legfontosabb, a székelyek történetével kapcsolatos részeket, különös tekintettel a 7. századi Suishu (隋書) és a Beishi (北史) című munkákra. Bemutatásra és etimologizálásra kerül a kínai forrásokban előforduló, székelyekre vagy azok csoportjaira vonatkozó összes népnévi variáns, s ennek kapcsán megállapítható, hogy a kínai források valamilyen „szekel” alakra visszamenő alakváltozatai az egykori Keleti Türk Kaganátus területén élő keleti székelyekre és csoportjaira, az „eszkel” és „eszkil” alakokat tükröző alakváltozatok pedig a nyugati székelyeknek a Nyugati Türk Kaganátus területén élő csoportjaira vonatkoznak. Ugyanakkor a Qarshi (Üzbegisztán) és a Fergana között talált 4–5. századi érméken szereplő „eszkelek” népvét etimologizálva bebizonyítja, hogy a székelyek korai történelmét a 4. századig biztosan vissza lehet vezetni: 350–370 között a délnyugatra menekülő Altaj-vidéki hunok és a különböző tiele törzsek között a későbbi „szekel” törzs ősei is ott voltak, akik a Balhas-tótól az Amu-darja alsó folyásáig terjedő vidéket vették uralmuk alá. Mindezek mellett elsőként kerül bemutatásra a székely népnév családfája, valamint a székelyekre vonatkozó, eddig azonban soha fel nem ismert számos etnotoponím és történeti adat alapján különböző időpontokban a székelyek szállásterületei és ezek alapján vándorlásuk feltételezhető útvonalai is. A dolgozat a nyugati és keleti összes vonatkozó forrás kritikai elemzése, a nyelvtörténeti, etimológiai stb. komplex vizsgálatok eredményeképpen arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a székelyek eredetére vonatkozó elméletek közül az egyetlen, amely minden kérdésre választ adhat, a hun-elmélet, és ebben a középkori magyar krónikásoknak teljesen igaza van. A Tola-folyó (Mongólia) északi részén élő székelyek egy csoportja elszakadva a későbbi „szekel” törzs őseitől, a 370 körül nyugat felé menekülő hunokhoz csatlakozva érkezett a Kárpát-medencébe, és innen ered a hun és az Attila-hagyományuk is. Itt átvészelve a gepida, majd az avar uralmat, a honfoglaló magyarokhoz csatlakoztak, és végül a magyar nyelv és kultúra presztízs helyzete miatt idővel nyelvet is váltottak.

𠂇

A sekel (sījié 思結) lovak tamgája a Tang Huiyao 唐會要/72 nyomán (KIRILEN 2022, 44)
The mark of Sekel (sījié 思結) horses according to the Tang Huiyao 唐會要/72 (KIRILEN 2022, 44)

* Istanbul Medeniyet University, Department of Linguistics. 34720 Istanbul / Üsküdar, Duplupinar D 100 Karayolu No. 98.
 E-mail: aydemirhaakan@gmail.com

BEVEZETÉS

Az ún. „székely kérdés”, vagyis a székelyek eredetkérdése annak ellenére nem megoldott még ma sem, hogy a magyar történelem egyik legfontosabb problémája és mellesleg az eredetükkel „kapcsolatos elméleteknek több mint hétszáz esztendő története van”.¹ Egyes kutatók úgy vélik, hogy ezt a problémát nem is lehet megoldani; így gondolta Szűcs Jenő: „...a székely eredetkérdés egyike a történelem igazán talán soha ki nem bogozható rejtélyeinek. Annyi bizonyos, hogy a székelyek igen korai időben elmagyarosodtak”;² s hozzá hasonlóan Kordé Zoltán is: „...a jelenlegi helyzetben tehát csekély a valószínűsége annak, hogy a székely eredetkérdés egyszer s mindenkorra lekerüljön a megoldatlan problémák listájáról”.³ Ebben a munkában egy új komplex nyelvtörténeti módszert alkalmazva a székelyek eredetkérdésének megoldását mutatjuk be.

Ez a cikk a 2021-ben megjelent *Türk Tarihini Kaynakları Olarak Eski Türk Boy Adları – Kökenbilgisel Bir İnceleme* (A régi török törzsnevek mint a török történelem forrásai – Etimológiai elemzés) c. kötetben több mint 220 oldalon keresztül részletesen tárgyalt, merőben új forrásokat és adatokat felsorakoztató, alapvetően nyelvészeti megközelítésű könyvfejezet rövid összefoglalása.⁴ Közreadásával a célunk az, hogy a török nyelven megjelent

eredmények legfontosabb mozzanatai magyar nyelven is hozzáférhetővé váljanak. Az összefoglalás elkészítésére az is ösztönzött, hogy 2022. október közepén Sudár Balázs történész tollából megjelent egy rövid írás „Székelyek és eszkelek. Megfontolások a magyar őstörténet kapcsán” címmel, melyben a székely népnév és a székelyek belső-ázsiai eredetére vonatkozóan legalább három olyan nyelvészeti megoldáson alapuló adatot mutat fel sajátjaként, melyek a közel egy évvel korábban megjelent könyvünkben már mind részletesen benne vannak.

Ez a rövid tanulmány remélhetőleg új lendületet ad a téma kutatásának, de emellett egyszer s mindenkorra leveszi a „székely kérdést” általában a megoldatlan problémák listájáról.

A székelyek eredetének tisztázása nemcsak a korai magyar történelem, hanem a korai török történelem szempontjából is hallatlanul fontos. Eredetüket illetően két merőben ellentétes nézet uralkodik: az egyik szerint a székelyek magyar eredetűek és mindig is magyarul beszéltek, míg a másik nézet azt vallja, hogy a székelyek török eredetűek és elmagyarosodtak. Az előbbit többnyire nyelvészek, az utóbbit pedig inkább történészek és régészek képviselik. Ezen a ponton rekedtek meg a kutatások.⁵

A FORRÁSOKRÓL ÉS AZ ALKALMAZOTT ÚJ MÓDSZERTANRÓL RÖVIDEN

Mivel a „székely kérdés” alábbiakban ismertetésre kerülő megoldása részben a kínai források, mint új forráscsoport felhasználásának, részben az általunk kidolgozott és alkalmazott komplex nyelvtörténeti módszer alkalmazásának köszönhető, ezért szükségesnek tartjuk ezek rövid bemutatását.

A székelyekre vonatkozó kútfők két csoportra

oszthatók; keletire és nyugatira. A székely történelem vagy a székely eredetkérdés vizsgálata során a kutatók eddig leginkább a nyugati, azaz latin nyelvű kútfőkre támaszkodtak; a keleti források közül pedig a muszlim szerzők műveire hivatkoztak. A kínai kútfőkről szinte alig esett szó⁶ vagy kifejezetten elutasító jellegű volt.⁷ Ennek oka, hogy míg a latin

¹ KORDÉ 1997, 7.

² SZÜCS 1982, 3.

³ KORDÉ 1997, 7.

⁴ AYDEMİR 2021, 99–324.

⁵ A kérdésre vonatkozó könyvtármnyi szakirodalom ismertetésétől terjedelmi okokból eltekintünk, a legfontosabb összefoglalásokat ld. EMBER 1940; KORDÉ 1985, 81–89; KORDÉ 1991; KORDÉ 1993, 21–39; KORDÉ 1996, 5–27; KORDÉ 1997, 7–31; KORDÉ 2009, 61–76; BALÁZS 1980, 245–274; BENKŐ 1990, 109–122; KRISTÓ 2002; PÁL 1995, 19–32; PÁL 2008, 393–404; BALÁS 1988, 25–35; PETKES–SUDÁR 2016, 149–153; AYDEMİR 2021, 241–246, 274–275, 292–296.

⁶ Ld. NAGY 1908, 260–261; ÖGEL 1945, 469–484; TSAI 1967, 5, 15, 221; LIGETI 1986, 372; HARMATTA 1990, 259–260. Ögel azt is felvetette, hogy a székely név a kínai források *āxījī* (阿悉吉) és *āxījié* (阿悉結) alakjaival van kapcsolatban (Ögel 1945, 469–484), de Ligeti elutasította ezt a feltevést (LIGETI 1986, 372).

⁷ Ld. LIGETI 1986, 372.

nyelvű forrásokban az első népnévi eredetű *Scichul* személynévként való felbukkanástól (1092)⁸ kezdve jól nyomon követhető a *székely* népnév, addig a kínai kútfők és azok adatai mindeddig részben vagy teljesen ismeretlenek maradtak a nyelvészek és történészek számára. Ezért a munkánkban felhasznált kínai források és az azokban fellelt adatok nyelvészeti és filológiai elemzése merőben új adatokat szolgáltatott a témához.

A jelen munka ismeretanyaga elsősorban a kínai forrásoknak az 581–715 közötti események kapcsán a keleti szekel csoportokra (ld. *sījié* 思結, *sījié* 斯結, *xījié* 悉結, *moge xīqì* 貊歌息訖, *xījié* 奚結) és a nyugati székelyeknek az egykori Nyugati Türk Kaganátus területén élő csoportjaira (ld. *āxījié* 阿悉結 és *āxījī* 阿悉吉) vonatkozó passzusaira és azok névtani anyagára támaszkodik. A következő források részleges vagy teljes filológia vizsgálatát végeztük el, s az így kinyert adatokat használtuk fel: *Beishi* 北史 (= BS/99);⁹ *Cefu Yuanguai* 冊府元龜;¹⁰ *Jiu Tangshu* 舊唐書 (= JTS/3, 83, 194a, 195, 199b);¹¹ *Suishu* 隋書 (= SS/51, 84);¹² *Xin Tangshu* 新唐書 (= XTS/003, 111, 215a, 217a, 217b);¹³ *Zizhi Tongjian* 資治通鑑 (= ZZTJ/192, 193, 196, 200, 213, 211).¹⁴ Ezen passzusok általunk készített filológiai igényű, nyelvészeti, etimológiai, névtani kommentárokkal ellátott kritikai fordításai a fentebb említett könyvünkben találhatóak meg.¹⁵ Dolgozatunkban a terjedelmi korlátok miatt a teljes fordításokat és kommentárokat nem hoztuk le, az adatoknál csak a forrás megjelölésére szorítkozunk. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy vannak további székelyekre vonatkozó, most még fel nem dolgozott adatok a kínai forrásokban.

A kínai forrásokból kinyert ismeretek támogatására és a székelyek történeti földrajzának feltérképe-

zésére a *szekel* vagy *eszkel* névalakból keletkezett, eddig fel nem ismert(!) számos etnotoponím és történeti adat alapján rekonstruáltuk a székelyek szállásterületeit és vándorlásaik feltételezett útvonalait (*I. térkép*).¹⁶ A térképen most csak a legfontosabb etnotoponímokat jelöltük, melyek koordinátákkal vannak alátámasztva. Ahol pontos koordinátákat nem sikerült megállapítani, ott annak a területnek a koordinátáit adtuk meg, ahol az illető hely a források szerint egykor található volt. Az etnotoponím adatok és a koordináták a térkép utáni *Függelékben* kerültek felsorolásra. A koordináták feltüntetését különösen fontosnak tartottuk, mert ezek a jövőben segíthetik a *szekel*, *eszkel* vagy ezen névalakok valamelyik változata által jelölt, azonban – a műholdas térképek alapján – ma már nem azonosítható települések, szállásterületek terepi kutatását.

Új módszertant alkalmaztunk a népneveknek, helyneveknek, azok alakváltozatainak és keletkezésük sorrendjének etimológiai elemzéseire vonatkozóan, amely lényegesen leegyszerűsíti, követhetővé teszi nyelvészek és nem nyelvészek számára egyaránt az alakváltozatok egymáshoz való viszonyának és kronológiai sorrendjüknek a megértését, az etimológusok számára pedig a következtetések helyességének ellenőrzését. A nyelvészetből ismert fa-diagram elvén alapuló módszer most először került alkalmazásra népnevek kutatásában. Ennek segítségével a lineárisan elemzett etimológiai magyarázatokat függőlegesen összegzően is elemezni lehetett (ld. *2. ábra. A székely népnév családfája*). Ennek segítségével érthetőbbé váltak a népnevek, a *székely* népnév számos alakváltozatának egymáshoz való viszonya térben és időben. Erre egy egyszerű lineáris elemzés nem lett volna alkalmas.

⁸ A *Székely*, mint népnévi eredetű személynév először a II. Béla 1131 körül keletkezett diplomájában fordul elő *Scichul* alakban (KORDÉ 1993, 135–136; KRISTÓ 2003, 469). Mivel ez a II. Béla által kiadott diploma csak megerősítése a már I. (Szent) László által 1095-ben vagy azelőtt kiadott diplomának, illetve az abban szereplő névlistának, ezért az 1095 körüli *Scichul* alakot – mint Kordé Zoltán és Kristó Gyula is teszi – a *székely* elnevezés első előfordulásának tekintjük. Mivel az OklSz. és a TESZ 1092-re datálja ezen okmány időpontját, így feltételezen 1092-nek jelöljük az első előfordulását (ld. OklSz. 900; TESZ III, 701; vö. EWU II, 1407).

⁹ LI 1975.

¹⁰ CHAVANNES 1904, 14, 18, 32, 99b, 100a.

¹¹ LIU ET AL. 1995.

¹² WEI 1994.

¹³ OUYANG 1995.

¹⁴ SIMA 1976.

¹⁵ AYDEMİR 2021, 385–403. A közeljövőben tervezzük ezek magyar nyelven történő közreadását is.

¹⁶ A térkép elkészítésében nyújtott baráti segítségért Dr. Kovács Tibornak (Budapesti Corvinus Egyetem, Adatelemzés és Informatikai Intézet, Információrendszerek Tanszék, Budapest) tartozunk köszönettel.

Az analógia mellett második kötelező ellenőrző szempontként a tipológiát is belevontuk a népnevek etimológiai magyarázatába, ugyanis a tipológia az, amely a népnevek esetében – legalábbis a török népneveknél – a kötelező hangtani, alaktani, jelentéstani elemzés mellett biztosítja az etimológiai megoldást. Tipológia vagy analógia nélkül egy népnév magyarázata sem tekinthető teljesnek és nem fogadható el. Így sikerült feltárni a *székely* népnév jellegét is, amely a törökben tulajdonképpen az úgynevezett elliptikus népnév kategóriájába tartozik és egy lójege / lószín / lófajta + ‘ló / (fajta) lóval rendelkező’ (= tör. *at* „ló”, *aygır* „csödör”, *atli(g)* „lóval rendelkező”, *taylı* „csikóval rendelkező”, *tondu* ~ *tonlu(g)* „lószerű, lószínnel rendelkező”) jelzős szerkezetből vonódott el és vált főnévvé, tehát XY lovas/lószínű (törzs) > XY (= törzsnév).

Az analógia mellett a tipológiai módszerrel sikerült azonosítani, hogy Marvazı 12. századi munkájában a karlukokhoz tartozóként szereplő *bğskl* törzsnév helyes olvasata *baga sekel* (*bğskl* / بعسكل) és ennek a törzsnek a 907 előtti időre datálható kínai forrásokban az ujjur törzsek között említett megfelelője a *moge xiqi* 貂歌息訖 (JTS/195, XTS/217a), valamint, hogy ezek a közép-ázsiai székely törzs elnevezései.¹⁷ A *bğskl* törzsnévnek mind a kínai,¹⁸ mind az arab írásos¹⁹ alakját munkánk megjelené-

séig mindenki (!) rosszul olvasta. Ezért sajnálatos, hogy Sudár Balázs történész a mi olvasatunk és etimológiai-filológiai elemzésünk megjelenése után közel egy évvel később a *székely-eszkel* témáról szóló írásában az arab írásos *bğskl* (بعسكل) alak *baga sekel* olvasatát és székelyekre való vonatkozását is úgy adja elő, mintha azt ő fejtette volna meg elsőként, a megfejtéshez szükséges adatok és ismeretek említését mellőzve.²⁰

Ezen tipológiai módszer alapján szinte biztosnak tűnik, hogy a *bğskl* (بعسكل) név *baga sekel*-re és ennek a kínai változata a *moge xiqi* (貂歌息訖: JTS/195, XTS/217a)²¹ pedig egy kora középkínai (= KKK) **ma:jk-ka sik-kit* alakon keresztül egy nyugati ótörök (= NyÓT) *māga sēkēl (< ÓT *bāga sēkēl) alakra megy vissza. Tehát a *bğskl* és a *moge xiqi* tulajdonképpen egy és ugyanaz, és azt jelenti, hogy „töredék székely” / „töredék+székely”. Analógia ehhez: üzbecg-kirgiz *parča kipčak* „töredék kipszak / töredék+kipszak” törzsnév;²² kazah-kirgiz *uvak kerey* „töredék kerey / töredék+kerey” (a *kerey* eredetileg egy mongol törzs) törzsnév;²³ kipszak *parča*²⁴ (← perzsa *pārče* پارچه „piece, segment, section”)²⁵ törzsnév; türkmén *baga*²⁶ (← kelet iráni *bāga* „töredék; rész”, ld. hotáni-szaka, avesztai *bāga* „part, portion”)²⁷ törzsnév; a törökben „töredék; vágott; darab; apró stb.” jelentésű törzsnevek csoportja: *kırık*, *kes* (= magy. *keszi*

¹⁷ AYDEMİR 2021, 216–225.

¹⁸ Az eddigi olvasatok: *Makkasirgir (SCHLEGEL 1896, 8); *buga sigir (MÜLLER 1920, 312); *boksiküt (HENNING 1938: 555); *bakasiküt (HAMILTON 1962, 43; vö. LIGETI 1986, 336); *boksiküt* / *baksiküt* (GOLDEN 1992, 156); *bāsikätti* (SENGA 1990, 61, 69); *bagasigir* (ÇANDARLIOĞLU 2012, 242); *boksiküt / *bakasikür (EKREM 2015, 191–194, 217).

¹⁹ Az arab írásos alakot többféleképpen és tévesen olvasták eddig, azonban egyiknél sem merült fel a második elem *székely* névvel való azonosítása! Minorsky, a Marvazınál általa óvatosan „بعسكلية”-ként (?) olvasott karluk törzsnévét a *gayn* (-غ-) -nal „*B.gh. sk.l*” (بعسكل) -re emendálja (MINORSKY 1942, 3119/22). Ezután a következőképpen olvasták: *bğskl* (GOLDEN 1992, 197, 419); *baga-čigil* (GÖCKENJAN–ZIMONYI 2001, 104, 44. jegyzet); Şeşennél tévesen „عسكلية” alakra emendálva „*askeliler*” (ŞEŞEN 2017, 26; ŞEŞEN 2019, 71); „*Ba’skil*” (YAKUPOĞLU 2010, 109, 19. jegyzet). Ezen karluk népnév helyett a *Jawāmi’ al-ħikāyāt*-ban a *hski* (هسكى) alak fordul elő. Olvasatai: *hski/hasagı* (MARQUART 1914, 4020, 42); ennek 16. századi Celalzāde által lefordított török változatában ugyanez *heşkelı*-ként (هشكلى) van adva (Süleymaniye Könyvtár kézirata, No. 3167: 489a); *hski* (GOLDEN 1992, 197, 419). Czeglédy bizonytalan az olvasatában, de szerinte ez azonos a Kmoskó Mihály által ismertett perzsa forrásban „*ħāsakı*”-ként előforduló címmel (CZEGLEDY 1949, 167).

²⁰ SUDÁR 2022.

²¹ Ennek a népnévnek 925 körüli időre datálható hotáni-szaka „*bāsikätti*” / „*bāsäkättä*” változata is van, amely egy ujjur törzsként került lejegyzésre (HENNING 1938, 555; BAILEY 1951, 18). Ez a *bāsäkättä* alak valószínűleg egy metatetikus *bākāsättä alakra, az pedig a KKK **ma:jk-ka sik-kit* (貂歌息訖) valamelyik változatára megy vissza.

²² KILDIROĞLU 2013, 178.

²³ İNAN 1925, 259; KILDIROĞLU 2018, 424.

²⁴ KILDIROĞLU 2013, 301.

²⁵ STEINGASS 1892, 229b.

²⁶ ATANIYAZOV 1999, 25a, 26a; ÖZALP 2008, 188.

²⁷ BAILEY–SIMS–WILLIAMS 1988, 403–406.

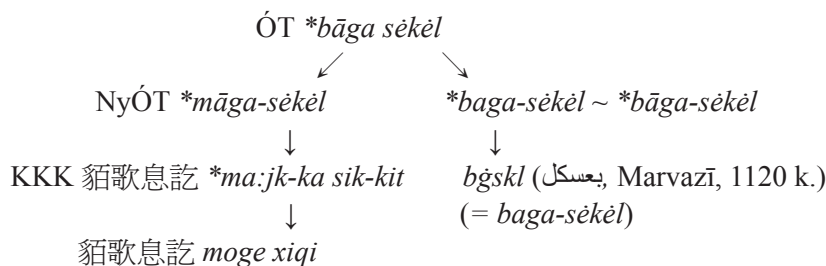
← 4. századi hun *kesz*,²⁸ ld. alább), *kesek*, *kesikler*, *kesmeler*, *oguz*, *aymak*, *aymaklar*, *uvak*.²⁹

Ezek alapján egyértelművé válik, hogy (1) a *bğskl* (بعسكل < *baga+*sekel* < ÓT *baga ← kelet iráni *bāga*) népnév első tagja vagy egy jelző („töredék szekel”) vagy pedig egy „töredék” nevű törzs neve, amely egyesült a szekel törzsszel („töredék” + „szekel”). (2) Ezért van az, hogy a perzsa forrásban ugyanezen *bğskl* (بعسكل) helyén *hskî* (هسكى < perzsa

hesek+*î* ← *hesek < ÓT *kesek „darabka” törzsnév → ómagy. *kēsēy > magy. *Kēsü*, *Kēső* helynév) található; valamint ennek fent említett 16. századi török fordításában a perzsa *heškeli* (هشکلی) < perzsa *heškel+*î* ← **heške*³⁰ (< *eškel törzsnév, ttö. *Eškel* helynév, vö. 11. sz. HA *eškel* / اشکل) van.

Ezek alapján úgy tűnik, hogy ezen *bğskl* (بعسكل), azaz *baga szekel* törzsnek három elnevezése volt, melyek közül kettő külső elnevezés lehetett.

<i>bğskl</i> (بعسكل)	=	* <i>baga szekel</i> ‘töredék szekel’ / ‘töredék’+‘szekel’
<i>hskî</i> (هسكى)	=	* <i>hesek</i> (< <i>k^hesek</i> < <i>kesek</i> ‘darabka’)
<i>heškeli</i> (هشکلی)	=	* <i>heškel</i> (< <i>eškel</i> , HA اشکل)

1. ábra. A *bāga səkəl „töredék szekel” / „töredék+szekel” népnév családfája
Fig. 1. The stemma of the ethnonym *bāga səkəl ‘Snippet Sekel’ / ‘Snippet-Sekel’

SZÉKELYEK A KÍNAI FORRÁSOKBAN

A kínai forrásokban a székelyekre vonatkozó első információkat a 629 és 636 között írt *Suishu* (隋書), „*Sui története*” c. munkának a *tiele* (鐵勒) törzsek-ről is szóló 84. fejezetében³¹ és a 627 és 659 között íródott *Beishi* (北史), „*Észak története*” c. mű 386–618 közötti eseményeket tárgyaló 99. fejezetében³² találtuk meg. E művekben van egy *sījié*-ként (斯結) lejegyzett népnév és ennek különböző alakváltozatai is előfordulnak. Már Nagy Géza felvetette, hogy a kínai források „*sszi-kie*” alakja a székelyek neve lehet és ennek a közép kínai alkját „*sszi-kit*”-ként

rekonstruálta, és úgy gondolta, hogy ez a név egy „*szikil*” alakot tükröz.³³ Ez a felvetése azonban sehol a későbbi szakirodalomban nem tűnik fel. Nagy adatával az a probléma, hogy nem jelölte meg a forrást, ezért nem lehet tudni, hogy milyen kínai alakváltozattal dolgozott, de az bizonyos, hogy az általunk ismert valamennyi alakváltozat (ld. a későbbiekben) egyike sem olvasható „*sikil*”-ként. Nagy Géza ötlete nyomán kezdtük felkutatni, hogy melyik kínai forrásra és mely alakra gondolhatott. A fenti két kínai forrásban általunk fellelt *sījié* nép-

²⁸ Az 5. századi anonim „*Szent Greguar család családfája*” című örmény műben (LANGLOIS 1869, 34, 6. jegyzet) a 370-es években a hun törzsek között említve van egy *kesz* nevű törzs, mely név a magyar törzsnevek között is megjelenik. Ugyancsak a hun törzsek között említi az örmény forrás a *ker* nevű törzset, amely a magyarban *kér*-ként fordul elő (KIRZIOĞLU 1992, 47, 95. jegyzet). Ezen adatok arra utalnak, hogy a magyar törzsek között legalább kettő, a *kér* és *keszi* hun hagyományokkal vagy esetleg hun eredettel és identitástudattal rendelkezhetett. Esetleg a középkori forrásokban a magyarok hun-hagyománya részben ezzel is kapcsolatba hozható.

²⁹ Ezekről részletes magyarázat ld. AYDEMIR 2021, 225–235.

³⁰ *hesek és *eškel* népnevek kontaminációjával keletkezhetett a *h*-s alak (*hesek × *eškel* > *heškel → *heškeli*).

³¹ WEI 1994, 3304.

³² LI 1975, 3303.

³³ NAGY 1908, 260–261. Később Bahaeddin Ögel, Tsai Wen-shen, Harmatta János is Nagy Gézához hasonlóan *sikil*-nek olvasta (ÖGEL 1945, 469, 471; TSAI 1967, 5, 15, 221; HARMATTA 1990, 259–260).

név székelyekkel való névazonosságát azok kora középkínai rekonstrukciója alapján mi mutattuk ki, ahogyan azt is, hogy a székelyek *sījié* névvel a Tola-folyótól (Közép- és Észak-Mongólia) északra levő tiele törzsek egyikeként szerepelnek, s ez a terület a székelyek „öshazája” (1. térkép 2).³⁴

Itt sajnos ismételtén szükséges Sudár Balázs fentebb már említett írásához egy aprónak tűnő, de a székelyek történelme szempontjából rendkívül fontos kiegészítést tennünk. A szerző a 766–801 között íródott, általunk is részben használt³⁵ *Tongdian* (通典) és az abban „megközelítőleg aszikiet formában olvasható (*āsījiē* 阿悉結)” népnevet említi, valamint azt, hogy ebben a műben „azonban szerepel egy másik forma, a szikiet (*sījiē* 思結) is...” A *Tongdian* nevű kínai forrásban azonban nem a *sījiē* (思結) alak van, hanem annak alakvariánsa a *sījié* (斯結). Ebből egyértelműen kitűnik, hogy a szerző a kínai forrást nem olvasta, és ezért kár, hogy elfelejtette meghivatkozni, hogy kitől veszi vagy hogyan jött rá, milyen nyelvészeti érvek alapján, hogy a *sījiē/sījié* a székelyekkel azonosítható és

azok a Tola-folyó vidékén éltek. Mindezekkel kapcsolatban mintha Ligeti Lajos, Bahaeddin Ögel és Dobrovics Mihály munkáira hivatkozna, azonban ezekben a dolgozatokban szó sincs sem ilyen egyeztetésről, sem ilyen megállapításról, sem a *Tongdian* kínai forrásról!

A *sījié* népnevet a fent említett kínai források tiele fejezetét feldolgozó eddigi tanulmányok nem *sekel*-nek, hanem csak *sījié*-nek vagy tévesen *izgil*-nek olvasták.³⁶ A közép kínai fonológiai sajátosságait figyelembe véve, valamint az alapján, hogy a *sījié* alak nem magánhangzóval kezdődik, *izgil*-nek ez biztosan nem olvasható.

Kimutattuk az alább ismertetésre kerülő nyelvészeti magyarázatok alapján, hogy a *sījié*, amelyről a 6. századi események alkalmából említést tesznek, a *sekel* név és a székelyek első megjelenése a kínai forrásokban. Ennek a kínai forrásokban sokszor emlegetett névnek öt különböző írásmódú alapalakja, vagyis elsődleges alakja van (A), és ezen kívül további két alakváltozata, amelyek az alapalakból fejlődtek ki, ennél fogva másodlagos alaknak (B) tekinthetők.

A. Elsődleges alakok: (1) *sījié* 思結, (2) *sījié* 斯結, (3) *xījié* 悉結 = *sekel*, Keleti Türk Kaganátus; (4) *xīqi* 息訖, (*moge xīqi* 貊歌息訖) = *sekel*, karluk (= بيسكل, Marvazī, 1120 k.); (5) *xījie* 奚結 = *hēkel (= ótib. *hikil*), Keleti Türk Kaganátus.

B. Másodlagos alakok: *āxījié* 阿悉結 és *āxīji* 阿悉吉 = *eskel*, Nyugati Türk Kaganátus.

Ez a jelenség a székelyek területileg is elkülönülő két csoportjára utal: tehát szekel és eszkel területileg és politikailag is két külön törzs volt. Az eszkel szállásterülete 350 körülől egészen 744-ig a Nyugati (1. térkép 8–10), a szekelé pedig 350 és 845 között a Keleti Türk Kaganátus területén volt (1. térkép 1–7).

Arról, hogy az első csoportban levő elsődleges alakok milyen török alakokra mennek vissza, a kö-

vetkezőket mondhatjuk. A hosszú magánhangzós NyÓT **sēkel*³⁷ alak egy ÓT *sēkel alakra megy vissza, és az összes létező alakváltozat ebből fejlődött ki. A mai *székely* népnév is, amelyben az -é egy megőrzött régiség, az ómagyar (= ÓM) *sēkel alakon keresztül a NyÓT *sēkel alakra vezethető vissza (*székely* < ÓM *sēkel ← NyÓT *sēkel < *sēkel < *sēke-l < *sēke- < ÓT *sē- > alt-tör. *see*-).³⁸

³⁴ AYDEMIR 2021, 386–387.

³⁵ AYDEMIR 2021, 252.

³⁶ Az *izgil* olvasat valószínűleg Friedrich Hirthtól származik (HIRTH 1899, 134), s máig általánosan elfogadottá vált. A középkínai fonológiai sajátosságait figyelembe véve, valamint az alapján, hogy a *sījié* (思結) alak nem magánhangzóval kezdődik, *izgil*-nek ez biztosan nem olvasható.

³⁷ Jelmagyarázat: *ē* [e] = zárt *ē*; *e* [e] = nyílt *e*; < (= nyelven / nyelvágon belüli változás); ← (= lineáris etimológiai elemzésben eltérő nyelvek közötti lexikai átvétel); [...] = az illető hang(ok) nemzetközi fonetikai ábécé szerinti megközelítő megjelölése.

³⁸ *sēkel (elliptikus népnév) < ÓT *sēkel (törzs, amelynek a homlokán / bokáin / lábain fehér foltos lovai vannak) < *sēkel „(ló homlokán / bokáján / lábán) fehér folt” < *sēkel „(ló homlokán lefelé húzódó / lefolyó) fehér folt mint ló-jegy” < *sēke-l < ÓT *sēke- „lefolyat” (= nanaj *seke*- „ua.”, mandzsu *seki*- ~ *sek'e*- „ua.”) < *sē-k-A- ~ *sē-k- < ÓT *sē- > alt-tör. *see*- „önt; szór // сыпать, подсыпать” (vö. alt-tör. *sep*- < ÓT *sē-p- > horaszani *sēp*-, ujjur nyj. *sēp*-); ld. még ttö. nyj. *sekele*- „szitáló eső esik, esedezik” (< *sēke-(e)le- / *sēk-(e)le- < *sēke- / *sēk- „lefolyat, önt”); mindezen folyamatokról bővebben AYDEMIR 2021, 159, 267–268, 274. Balás Gábor megállapítása, miszerint az 1849-ben a hajdani székely határőr lovasezred feloszlata után létesített székely huszárezred lovai is – a sok évszázados hagyományhoz híven – „*fehér patájúak voltak*”, egyértelműen támogatja Rásonyi László azon állítását, hogy a *székely* népnév „fehér lábú ló” jelentéssel bírt korábban (BALÁS 1988, 34; RÁSONYI 1981, 59). Rásonyi azon-

思結 <i>sījié</i> < KKK 思結 * <i>siket</i> / <i>siket</i>	← * <i>sēkel</i> (6–7. század) < NyÓT * <i>sēkel</i> < ÓT * <i>sēkel</i> (4–6. század)
斯結 <i>sījié</i> < KKK 斯結 * <i>siket</i>	← * <i>sēkel</i> (6–7. század) < NyÓT * <i>sēkel</i>
悉結 <i>xījié</i> < KKK 悉結 * <i>sitket</i>	← * <i>sēkel</i> (* <i>sēkel</i> ?) (6–7. század) < NyÓT * <i>sēkel</i>
奚結 <i>xījié</i> < KKK 奚結 * <i>yejket</i>	← * <i>hēkel</i> (7. század) ← NyÓT * <i>sēkel</i>
息訖 <i>xīqī</i> < KKK 息訖 * <i>sikkīt</i>	← * <i>sēkel</i> (<i>moge xīqī</i> 貂歌息訖) < NyÓT * <i>sēkel</i> (<i>baga-sekel</i> = <i>bgskl</i> / <i>بعسکل</i> , Marvazī, 1120 k.) ³⁹

A másodlagos *āxījié* 阿悉結 és *āxījī* 阿悉吉 népnevek, amelyeket *eszkel*-nek kell olvasni és nem *eszkel-nek, mint ahogyan eddig a kutatók többsége olvasta, a Nyugati Türk Kaganátus területén a Balhas-tó, a Fergana-völgy és az Amu-darja alsó folyása közötti területen élő és a szogdokkal szomszédos nyugati székelyek, vagyis *eszkel* törzsbeliék szogdiasított külső elnevezése volt, amely – az „eszkel földi” érmék alapján – úgy látszik idővel

önelnevezéssé is vált (4–5. századi *'skδk* / *'sklk* = *eskelek*; bolgár-tör. *اسکل* / *'skl* = szogd *'skl*- [*æskel*], ezekről ld. alább). Az *eszkel* csoport erre a területre a keleti *szekel* csoportból elszakadva, valószínűleg 350 és 370 között vándorolt, illetve menekült.

A közép-ázsiai székelyeket területileg és politikailag is két csoportra kell osztani. E területi megoszlás okára, valamint a keleti és nyugati székely csoportokra a kínai források adatai világítanak rá.⁴⁰

āxījié 阿悉結 < KKK *²a-sit-ket 阿悉結 ← NyÓT *ēskel ← szogd *'skl*- [*æskel*]
āxījī 阿悉吉 < KKK *²a-sit-kjit 阿悉吉 ← *ēskil < NyÓT *ēskel ← szogd *'skl*-

KELETI SZÉKELYEK

Mint fentebb is említettük, a kínai forrásokban a székelyekre vonatkozó első információkat a *Suishu* (= SS) a tiele törzsekről is szóló 84. fejezetben és a *Beishi* (= BS) 99. fejezetében találjuk. Az SS a 629–636 közötti eseményeket, a BS pedig a 386–618 közötti eseményeket tárgyalja. Mindkettő a székelyeket a mongóliai Tola-folyótól északra levő tiele törzsek egyikeként és *sījié* (斯結 = *szekel*) névvel említi. A SS/84 és a *Zizhi Tongjian* (= ZZTJ) 192. fejezetek szerint a következő években, amikor a türkök meggazdagodtak és megerősödtek, az egész tiele szövetség felbomlott, népessége pedig fokozatosan meggyengült. A *Jiu Tangshu* (= JTS) 199b szerint 618-ban a *szekel* (*sījié*) törzsbeliék, hun (*hun* 渾),⁴¹

ujgur és tizenegy másik törzssel együtt a Góbi-sivatag északi területein helyezkedtek el (1. térkép 3). A ZZTJ/192 ugyanerről szóló fejezete szerint a *szekel* és többi tizennégy törzs hagyományai nagyjából azonosak voltak a türkökével.

Hellig kagan (*Xieli Kehan* 頡利可汗) kínaiak elleni 630. március 27-i veresége következtében a Keleti Türk Kaganátus összeomlott. Miután elfogták Helliget és Kínába vitték, Taizong (太宗, 626–649) az északi türkök közül Bagaturt (*Mohe-duo* 莫賀咄) kagánnak nyilvánította, és elküldte az ujgurok, bugutok, tonrák, *szekelek*, edizek és a többi törzs uralkodására (JTS/195). 630 április 22-én a „türk-*szekelek*” (*tūjué sījié* 突厥思結) *erkin* címmel

ban tévesen a *székely* nevet nem egy *sēkel alakból, hanem a vele azonos töből képzett ttö. *sekil* „fehér lábú ló, lábain fehér foltos ló” szó alapján egy *sekil szóból eredeztette, amelyet onogur eredetűnek gondolt. Szerinte a *székely* név azonban hangtanilag és alaktanilag biztosan nem vezethető vissza egy *sekil alakra (vö. ttö. *sekil* < **sēk-(i)l* < **sē-k-* < **sē-*). Mindazonáltal Rásonyi jelentéstani megállapítása helyes.

³⁹ A *moge xīqī* (貂歌息訖) és Marvazī *bgskl* (بعسکل) összefüggéséről bővebben ld. AYDEMİR 2021, 216–239.

⁴⁰ Az általunk vizsgált kínai források székelyekre vonatkozó részeinek filológiai igényű és nyelvészeti kommentárokkal ellátott fordításait ld. AYDEMİR 2021, 385–403.

⁴¹ A kínai források a *szekel* (*sījie* 思結) törzset szinte mindig a hun (*hun* 渾) törzssel együtt említik a felsorolásokban. A *hun* 渾 (< KKK *γwən* ← *hun < *kʰun < *kun) valószínűleg a xiongnuk Ázsiában hátramaradt utódjainak elnevezése a kínai forrásokban. A *xiongnu* (匈奴) elnevezés pedig valószínűleg egy *xyaona (ld. avesta *hyaona*, CZEGLÉDY 1954, 146–148) vagy egy kelet-iráni (szaka) *xyona (< **xyon+a* < *xon < *xun) féle alakra megy vissza; vö. középperzsa *xyōn*.

rendelkező uralkodója a Góbi-sivatag déli részébe vándorolt el 40 000 fővel (*I. térkép 3*), és behódolt a Tang-dinasztiának (ZZTJ/193, JTS/215a). Kínai források (JTS/83, *Jiu Tangshu* 舊唐書 [= JTS]/111, ZZTJ/193) szerint az I. Türk Kaganátus összeomlása után, azaz 630 után a Góbi északi részén az elszegényedett és szétszórt szekel törzsbeliek egy részének délre vándorlása, a Tang katonai kormányzója, Zhang Jian (張儉) meghívására történt. Zhang által a Góbi-sivatagtól délre fekvő Shengzhou (勝州) (mai Ordos, Belső-Mongólia) régióban letelepített szekel törzsbeliek (*I. térkép 4*), a Góbi-sivatag északi részén, azaz a Tola-folyótól északra maradt rokonaikkal titokban találkoztak. Körülbelül hat hónappal azután, hogy behódoltak a Tangnak, azaz 630 októberében kitört a szekel törzsbeliek között az éhínség és a szegénység. A helyzet kordában tartása érdekében a szekel törzsbelieket Shenzhouból, Daizhou (代州) régióba költöztették, hogy mezőgazdasággal foglalkozhassanak (*I. térkép 5*). A gabonatermelésnek köszönhetően a szekel törzsbeliek gazdaságilag kezdtek megerősödni és továbbra is védték a Tang Birodalom határait (XTS/111, JTS/83, ZZTJ/193). A ZZTJ/196-ból kitűnik, hogy a szekelek nemcsak Daizhouban, hanem egy részük az attól délkeletre fekvő Wutai Xianben (五台縣) is élt, és ezek 641-ben megpróbáltak visszazönni a Góbi északi részén levő eredeti szállásterületekre, de a Tang katonái elfogták őket (*I. térkép 6*). A JTS/3 és a Tang-korszak egyik legfontosabb forrása, a *Cefu Yuanguai* (冊府元龜)⁴² szerint a vazallus szekelek a többi tizenhárom tiele törzssel együtt 646 szeptember 25-én követeket küldtek Taizong császárhoz, hogy kifizessék az adójukat és kifejezzék hűségüket. 647-ben Taizong az Orhon-régióban hat tartományból (*liufu* 六府) és hét prefektúrából (*qizhou* 七州) álló rendszert hozott létre tizenkét türk törzs számára (JTS/195, JTS/199b). 648-ban a Shengzhouban, Daizhouban és Wutaiban (*I. térkép 4–6*) tartózkodó szekelek visszatértek az Orhon-vidékre és a számukra kijelölt Lushan (廬山) tartományban telepedtek le.

A szekel történelem és történeti földrajz szempontjából ezen fontos tartomány helyét egyelőre nem sikerült megállapítani. Munkahipotézisként azt feltételezzük, hogy Lushan, ami kínaiul „fekete hegy”-et (廬山 „fekete”+„hegy”) jelent, talán azonos lehet a nyugat-mongóliai szintén „fekete hegy” jelentésű Hara Uula hegynévvel vagy az Orhon-vidék északi részén, Mogod és Selenge területein levő, ugyanilyen jelentésű néhány Hara Uul nevű hegy valamelyikével.

Mivel a szekelek első említése az Orhon- és a Tola-folyó északi részeire mutat (*I. térkép 2–3*), azt lehet feltételezni, hogy azok a szekelek, akik ezen a vidéken lévő területüket 630 után elhagyták, 648-ban visszatértek erre a szállásterületükre az ott maradt rokonaikhoz.

A JTS/199b és a ZZTJ/213 szerint a II. Türk Kaganátus időszakában, különösen 690–705 között a türkök megerősödtek. Amikor Kapgan kagán (691–717) elkezdte a tielék régi helyeit hatalma alá keríteni, a Góbi-sivatag északi részén fekvő tiele törzsek fokozatosan egyesültek a türkök uralma alatt. Az ujugurok, qibik, szekelek és hunok azonban nem engedelmeskedtek a türköknek és a Góbi-sivatagon keresztül a Hexi (河西) folyosóban levő Ganzhou (甘州) és Liangzhou (涼州) közötti régióba vándoroltak és újra a Tang-dinasztia szolgálatába álltak (*I. térkép 7*). A Tang-kormányzat gyakran választotta a szekelek jó lovas harcosait a helyi Tang-helyőrség megerősítésére.

715-ben Kapgan kagán, az Abusi (阿布思) vezetése alatt álló tokuz oguz (= „kilenc oguz”, eredetileg „kilenc törzs”) törzsek, köztük a szekelek ellen harcolt a Góbi-sivatag északi részén, és súlyos csapást mért rájuk. Abusi a szekelekkel és más törzsekkel együtt a Góbitól délre vonult, behódoltak a Tang-dinasztiának (JTS/194a, XTS/215a). Így tehát a tokuz oguzokra vonatkozó kínai, arab és perzsa történeti források egyben a szekel történelem forrásai is, mivel a keleti szekel törzs a tokuz oguz törzsszövetség tagja volt.

⁴² CHAVANNES 1904, 14, 99b, 100.

NYUGATI SZÉKELYEK

A nyugati székelyeket, akik a szekelek egy másik csoportját alkották, három csoportban érdemes tárgyalni: (1) Ili-völgy és az Amu-darja alsó folyása közötti eszkelek; (2) volgai bolgár eszkelek; (3) erdélyi székelyek. A nyugati szekelek történetére vonatkozó első adatok régebbiek, mint a keleti szekel csoporté, ugyanis a tényleges kronológia szerint az első említésük a 4. század második felére keltezhető. Ahhoz, hogy megértsük, hogyan kerültek ezek a szekel csoportok ezen régiókba, érdemes röviden áttekinteni a történelmük ezen időszakával kapcsolatos eseményeket. Mivel a kínai forrásokban erre vonatkozó megjegyzéseket egyelőre nem találtunk, a nyelvészeti (onomasztika), filológiai és numizmatikai adatok alapján kíséreljük meg felvázolni vándorlásuk valószínűsíthető történelmi hátterét. Itt csak a legfontosabb mozzanatokot említjük, bővebb kifejtése a kérdésnek további nyelvészeti adatokkal és példákkal a török nyelvű munkánkban szerepel.⁴³

Az Ili-völgy és az Amu-darja alsó folyása közötti („eszkeföldi”) székelyek

A ruan-ruanok, vagyis a ru-ruk (蠕蠕/茹茹),⁴⁴ akik véleményünk szerint tunguz eredetű nanájok voltak, 330 körül kezdtek megerősödni, amelynek eredményeként a Xianbei (鮮卑) Birodalom, amely mongol, mandzsú-tunguz és különféle török törzsekből (ogurok, tielék stb.), illetve sok más egyéb törzsből állhatott, 350 körül összeomlott. Ennek következtében a ruan-ruanok, vagyis a nanájok hosszú időre (4–6. század) magukhoz ragadták a hatalmat Belső-Ázsiában.

350-től a ruan-ruanok elől menekülő altáj-vidéki tiele (= *dingling* 丁零, *gaoche* 高車) törzsek és a hunok két irányba, északnyugatra és délnyugatra kezdtek menekülni, illetve vándorolni. Az északnyugatra felé menekülő hunok, akik kb. 370 körül érték el a Volga alsó folyása vidékét, később mint ismeretes, a Kárpát-medencére is kiterjesztették fennhatóságukat. A 350–370 körül délnyugatra felé vándorló hunok – akik Étienne de la Vaissière szerint tulajdonképpen

az ogurok – egy része az Amu-darja folyó körüli vidékekre, másik része pedig Baktriába, a Szászánida Birodalom keleti határaitra menekült.⁴⁵

Mint fentebb már láttuk, a szekel a tiele törzsek egyike volt. Úgy gondoljuk, hogy a 350–370 között délnyugatra menekülő Altáj-vidéki hunok és a különböző tiele törzsek között voltak a szekelek vagy azok egy töredéke is, valószínűleg a vezető réteg és kísérete. Az általunk fellelt onomasztikai adatok és a numizmatikai leletek feliratainak nyelvészeti és filológiai elemzése alapján úgy látszik, hogy előbb a Balhas-tótól délre fekvő Ili-folyó környékétől a Fergana-völgyig, majd később egészen az Amu-darja alsó folyásáig terjedő területeket uralmuk alá vették. A 350–370 közötti vándorlások eredményeként a Balhas-tótól Baktria északi határáig, vagyis az Amu-darja alsó folyásáig, északon pedig valószínűleg a Sir-darja felső folyásáig terjedő vidékeket a szekelek uralták (*I. térkép 8–10*), akiknek a neve véleményünk szerint a szomszédos szogdok hatására elszogdiasodva *eszkel*-vé vált, aztán pedig önnevezéssé; ld. *eszkel* = szogd *'skδ-* / *'skl-* < **skl* [skel] (~ **skδ* [səkeδ]) ← **sēkel* < **sēkel* < ŐT **sēkel*. Ettől az időtől egészen a türk korig (552-ig) Transzoxániától, Baktria, Gandára, a Pandzsáb-régiónt át egészen az Északnyugat-Indiáig nyúló területek pedig különböző hun törzsek uralma alá kerültek.

Olga Ivanovna Szmirnova Qarshi (Üzbegisztán) és a Fergana-völgy között előkerült, a 4. század vége és az 5. század eleje közötti időre datált olyan pénzérméről írt, amelyeket „türk-szogd” érméknek nevezett. Az érmék fontossága abban áll, hogy rajtuk a szogd betűkkel „*'skδk* / *'sklk*” van írva. Szmirnova ezt a volgai bolgárok *eszkel* népnévvel hozta összefüggésbe.⁴⁶ Ezen érméket nem nevezhetjük „türk-szogd” érméknek, hiszen türkökről eleve csak a 6. századtól beszélhetünk, és az „*'skδk* / *'sklk*” név azonosításához sem kell térben a Volgáig, időben pedig a 7–8. századig menni. Ugyanis az „*'skδk* / *'sklk*”-ben szereplő szogd *'skδ-* / *'skl-* (= *eszkel*) alak pontosan meg egyezik a Balhas-tó és az Amu-darja között 635-ben

⁴³ AYDEMİR 2021, 302–308, 404–405.

⁴⁴ *Ru-ru* 蠕蠕 / 茹茹 < KKK **niə̃niə̃* ← **nanay* / **nānay*. Ezen törzsnév és népnév más kínai változatai is kis eltérésekkel ugyanerre a **nanay* (/ **nānay*?) alakra mennek vissza; bővebben ld. AYDEMİR 2021, 2, 359–361.

⁴⁵ CZEGLÉDY 1969, 92, 95; DE LA VAISSIÈRE 2003; DE LA VAISSIÈRE 2015.

⁴⁶ SZMIRNOVA 1981, 252–254.

alapított *on-ok* (*shijian* 十箭) „tíz nyíl (= tíz törzs)” törzsszövetség jobb oldali, azaz nyugati (*nushibi*) szárnya uralkodó törzsének a nevével, tulajdonképpen az 1. és 4. törzsek *ěskel* nevével (ld. alább *āxijié* 阿悉結). Sőt úgy gondoljuk, hogy az *on-ok* törzsszövetségbeli eszkel törzsbeliék azoknak az eszkeleknek (, *'skδk* / *'sklk*”) az utódai, akik a 4. század végén a szóban forgó vidéken kibocsátották ezeket az érméket. A pénzék alapján az eszkelek a 4. század második felében uralmuk alá vették a Balhas-tó, Fergana és az Amu-darja közötti területeket, majd 552-től az I. Türk Kaganátus fennhatósága alá kerültek, 635-től pedig az *on-ok* törzsszövetség nyugati szárnyának az élén voltak. Kül Tegin 8. századi türk feliratában ezek *ězgel* / *ězgil*-ként vannak említve.

Smirnova leírása szerint az érmék egyik oldalán a jenyiszjei és orhoni feliratokból is jól ismert 𐰽 (= *a* / *e*) rovásjel, másik oldalán pedig egy ló ábrázolás látható. A rovásjel valószínűleg az *eszkel* népnév kezdő *e*-jére, a ló pedig a *szekel* szó egyfajta lóelnevezés voltára utalhat.⁴⁷ A rovásjel a türk rovásírás kialakulásának kronológiája szempontjából is jelentőséggel bír. A pénzérmék egyben azt is jelentik, hogy a 4. század második felében (kb. 370

után) létezett egy önálló eszkel fejedelemség vagy valami hasonló, területi szuverenitással bíró politikai alakulat azon a területen. A székely történeti kutatások során ezeket a fontos nyelvészeti jelentőséggel is bíró numizmatikai adatokat eddig nem vették figyelembe.⁴⁸ A jövőben ezeken a vidékeken végzendő régészeti feltárások esetleg fényt deríthetnek az eszkel-szekel történet eddig ismeretlen szakaszaira.

Röviden még szólnunk kell az érméken szereplő elszogdiasodott *'skδk* / *'sklk* [əskelek] (= *eskelek*) népnév alaktani és hangtani sajátosságairól, valamint az *eskelek* név keletkezéséről is. A szóvégén álló *-ek* maga a szogd melléknévképző *-'k*. Ez van az ÓT *sugdak* (< *surδ*+ *'k*) „szogd” népnévben és sok más népnévben is. A szóeleji *e-* viszont egy szogd protetikusan neutrális *ə-* [ə] hangra megy vissza, amely a szogdban gyakori jelenség a népnevek esetében is. Pontosán ezt a két jelenséget, a szogd *-'k* képzőt és a protetikusan *ə-* hangot látjuk a toharok elnevezésében is: 9. századi *ṭw'r* *'k* ‘tohar; Toharistan’ (= **əṭwāarak* / **əṭwāarak* ← *ṭw'r* ~ *ṭw'r* „tohar”).⁴⁹ Ezt a *-'k* képzőt látjuk a *sekelek* (< *sekel*+ *-'k*) esetében is, amely ismert a Fergana-völgy keleti részén egy település és tőle kb. 8 km-re egy hegyszoros neveként is (ld. *I. térkép 17*).

'skδk / *'sklk* [əskelek] < *'skδ-* / *'skl-* < **skl* (~ **skδ*) ← 4. sz. **sēkel* < **sēkel* < ÓT **sēkel*

Az *eskel* ~ *sekel* kettősség nemcsak a helynevekben, hanem a kínai források közül a SS, JTS, XTS és ZZTJ-ben is gyakran megfigyelhető. Azonban megállapításunk szerint míg az elsődleges *sījié* (思結), *sījié* (斯結), *xījié* (悉結), vagyis a *sekel* alakok csakis a Keleti Türk Kaganátus törzsei és eseményei kapcsán fordulnak elő, addig az *āxijié* (阿悉結) és

āxiji (阿悉吉), vagyis *eskel* alakok kizárólag a Nyugati Türk Kaganátus törzsei és eseményei kapcsán, valamint csak az Altáj-hegységtől nyugatabbra levő területek földrajzi anyagában figyelhetők meg. Az *āxijié* és *āxiji* alakok keletkezését a következőképpen lehet összefoglalni.

(1) 阿悉結 *ā-xī-jíé* < KKK 阿悉結 **²a-sit-ke* ← *on-ok* **ěskel* ← szogd *'skl-* [əskel] (~ *'skδ-*)⁵⁰ < szogd **skl* [skel] ~ **skδ* [səkeδ] ← 4. sz. ÓT **sēkel* < **sēkel* < ÓT **sēkel*

(2) 阿悉吉 *ā-xī-jí* < KKK 阿悉吉 **²a-sit-kjit* ← *on-ok* **ěskil* < *on-ok* **ěskel* ← szogd *'skl-* [əskel] (~ *'skδ-*) < szogd **skl* [skel] ~ **skδ* [səkeδ] ← 4. sz. ÓT **sēkel* < **sēkel* < ÓT **sēkel*

Ezen szogd *'skl-* alak kerülhetett be a görögbe is, amely Theophanesnél a hermehionok⁵¹ 563-as bizán-

ci követjárása alkalmából *Ἀσκήλ* (= *eskel*)-ként van említve.⁵²

Ἀσκήλ (= *eskel*) ← szogd *'skl-* [əskel] < **skl* [skel] < szogd **skl* [səkel] ← 4. sz. ÓT **sēkel* < **sēkel*

⁴⁷ Ld. fentebb ÓT **sēkel* (= törzs, amelynek csak homloka / bokái / lábai fehér foltos lovai vannak).

⁴⁸ Zimonyi István ezen érmék létezését ugyan pár szóban megemlítette (ld. ZIMONYI 1990, 48), de részletes vizsgálatukra azóta sem került sor.

⁴⁹ Bővebben ld. AYDEMİR 2014, 58; AYDEMİR 2021, 161.

⁵⁰ Ezen *'skl-* ~ *skδ-* alakokat ld. a 4–5. századi eszkel érméken az *'skδk* / *'sklk* „eszkelek” (= *szekel*) népnévben.

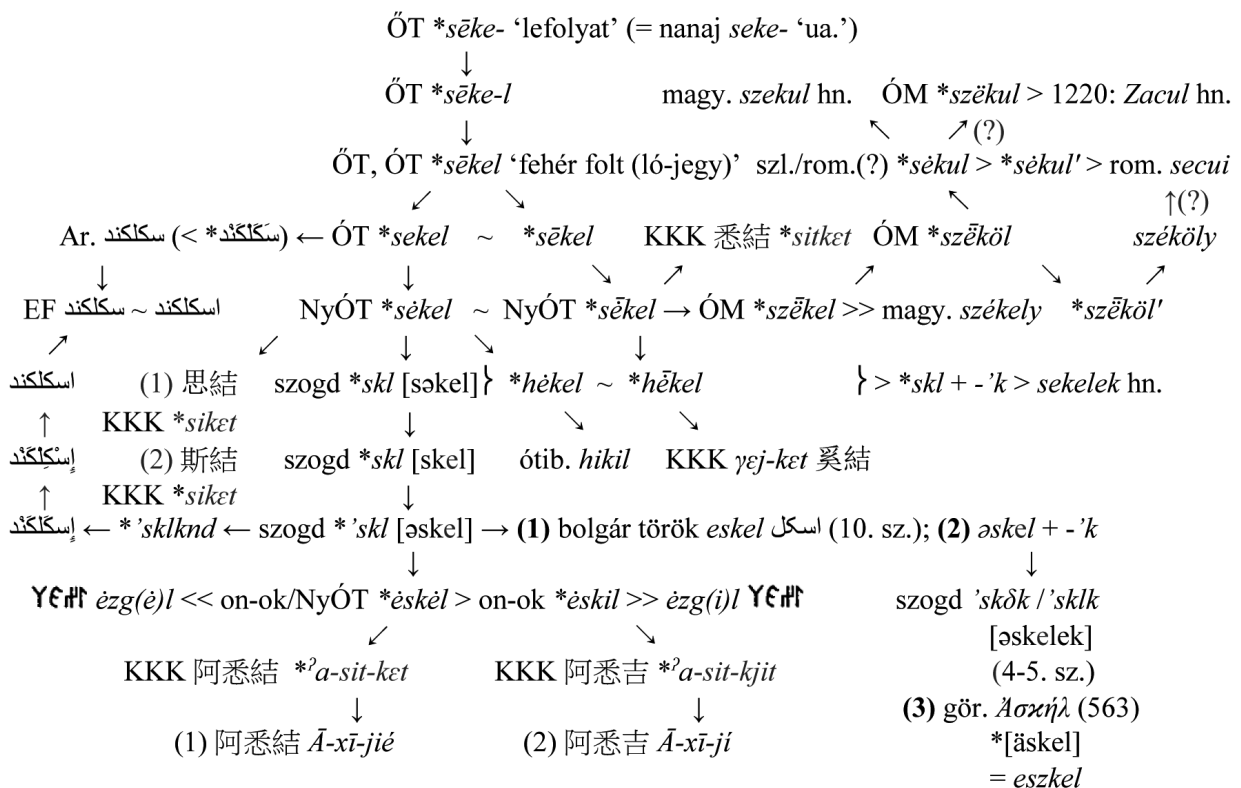
⁵¹ Vagyis az *alhon* „vörös hun(ok)”; erről bővebben ld. AYDEMİR 2021, 325–356.

⁵² Ld. DE BOOR 1883, 239; MORAVCSIK 1943, 77. Az *Ἀσκήλ* = *eskel* olvasat nyelvészeti háttéréről bővebben AYDEMİR 2021, 428–432.

Hogy az *eskel* és *sekel* egymás alakváltozatai, azt az alábbi helynévnek a középkori arab és perzsa szerzők műveiben található kettős megjelenése is egyértelműen bizonyítja, amely a székely történelem vonatkozásában – bár régóta ismeretes – eddig szintén nem került nyelvészeti vizsgálat alá.⁵³ Ugyanis arab és perzsa források említik, hogy az Északkelet-Afganisztánban a Baglan–Kunduz–Talokan–Hulm városok közötti vidéken – pont az Amu-darja alsó szakasza mellett – volt egy *Sekelkend*, *Iskelkend* ~ *Iskilkend* nevű város (ld. *1. térkép 17*), amely nemcsak azt bizonyítja, hogy *Sekel-* és *Iskel-* / *Iskil-* egy és ugyanaz, hanem egyben azt is, hogy az eszkelek uralma valóban az Amu-darjáig terjedt; ld. (1) **سَكَلْكَند** (*s^ak^alk^and*) „Szekelkend” (← *Sekelkend* < *sekel*+*kand* „szekel + város” (vö. szogd *knō* [k^and] „város”); (2) **اسکلکند** (*'sklknd*) „Eszkelkend”, **اِسْکَلْکَنْد** (*'sk^alk^and*) „Iszkelkend”, **اِسْکِلْکَنْد** (*'skⁱlk^and*) „Iszkil-

kend / Izgilkend” (← szogd **'sklknd* [əskel.kand] < **askél+kand*). Ez kezdetben talán előőrsként, helyőrséggént vagy határállomásként létesített település lehetett.

Az a tény, hogy a türkök toharisztáni hadjárata után a szászánidák és a türkök között az 588-ban kötött megállapodás szerint az Amu-darját határként fogadták el, szintén azt bizonyítja, hogy az eszkelek szállásterülete, akik a későbbi on-ok törzsszövetség nyugati szárnyát képezték, valóban az Amu-darjáig terjedt. Ez arra is magyarázat lehet, hogy eszkel érmék miatt is kerültek elő pont Qarshiból, amely az Amu-darja mellett, annak keleti oldalán fekszik. Ez alapján arra lehet gondolni, hogy az Amu-darja már a 4–5. században is határt képezhetett „eszkel föld” – a 4. századi nevükön *'skōk* / *'sklk* [əskelek], (= *eszkelek*) – és a szászánidák között. A fentiek alapján a *székely* népnév családfáját a következőképpen lehet összefoglalni:

2. ábra. A székely népnév családfája
Fig. 2. The stemma of the ethnonym Székely

⁵³ MARQUART 1901, 229, 237; MINORSKY 1937, 63, 109, 338, 340; ZIMONYI 1990, 48 stb.

mus egyértelműen azt mondja, hogy a székelyek a magyarokhoz 895/896-ban a Kárpát-medencében csatlakoztak. (6) Végül érdemes azt is megemlíteni, hogy nincs arról tudomásuk, hogy a volgai bolgároknak Attila-hagyományuk lett volna, a székelyeknek azonban van.

Az eddigiek alapján összefoglalásként biztosan állítjuk, hogy a székelyeknek semmi közük nincs a volgai bolgárok eszkel törzséhez azon kívül, hogy mindkettő a keleti szekel csoportból a 4. században szakadt ki és azok más irányba vándorolt távoli lezármazottai.

AZ ERDÉLYI SZÉKELYEK

A nyugati székelyek harmadik csoportját alkotó erdélyi székelyek eredetével kapcsolatos teóriák jól ismertek, ezek a következők: hun, magyar, nyugati türk, avar, onogur-bolgár, volgai bolgár, kavár/kabar, besenyő.⁵⁸

Mint az előzőekben egyértelműen kiderült, a kínai források *sījié* (思結), *sījié* (斯結) alakjai azonosíthatók a székelyek őseivel, tehát tévedés az az elmélet, miszerint a székelyek magyar eredetűek. A második legelterjedtebb teória, a volgai bolgár eredet gyengéiről fentebb már volt szó. Az ogur-bolgár teória képviselői szerint a székelyek 670-ben érkeztek a Kárpát-medencébe, az Avar Kaganátusba Kuber onogur-bolgárjaival. Ezen teória képviselői abból indulnak ki, hogy a székelyek a bolgárok eszkel (اسكل) törzsével azonosak. Azonban a volgai bolgár teória ellen fentebb felsorolt ellenvetéseink erre az elképzelésre is érvényesek, vagyis hogy sem a Kárpát-medencében, sem pedig Kelet-Európában egyetlen *Eszkel* hangalakú helynév nem mutatható ki, és az *eszkel*-ből nem lesz *székely*. Az avar eredet képviselői azt állítják, hogy a székelyek avar eredetűek vagy az avarok egyik törzse, és a Kárpát-medencébe az avarokkal együtt érkeztek. Elméletileg ez lehetséges, sőt ez a teória az előbbieknél kevésbé problematikus. Ugyanakkor ezzel a feltevessel nehéz megmagyarázni a székelyek Attila- és hun hagyományát, hiszen mindeddig nincs arra vonatkozó adat, hogy az avaroknál ilyesmivel számolhatunk. Persze azt meg kell jegyezni, hogy a bizánci forrásokból jól ismert az a tény, hogy az avarokhoz a kelet-európai sztyeppén különböző hun utód-törzsek vagy -törzstörödékek is csatlakoztak, akiknek minden további nélkül lehetett Attila- és hun hagyománya. Ebben az esetben viszont azt kell feltételezni,

hogy a székelyek mint egy hun-utód törzs előbb a kelet-európai sztyeppékre vonultak vissza és ott időztek 568-ig, majd csatlakozva az avarokhoz visszajöttek a Kárpát-medencébe, vagy pedig azt, hogy a székelyek már eleve az avarokkal együtt menekültek nyugat felé Közép-Ázsiából. E feltételezések azonban tényekkel vagy forrásokkal nem támaszthatók alá.

A hun eredet kérdését, amelyet a kutatók közül senki sem képvisel, direkt hagytuk a végére, mert a székely eredetkérdés kutatásában ma uralkodó nézetekkel szemben véleményünk szerint ez az egyetlen elmélet, amely minden kérdésre választ adhat.

A hun eredetet azért vetette el a kutatás, mert általánosan elterjedt az a nézet, hogy a székelyek mindig is magyarul beszéltek, tehát magyar eredetűek, és ebből következik, hogy nem lehet közük a hunokhoz. A másik oka azon állítás volt, amely szerint a székelyek Attila- és hun-hagyománya a 13. századi magyar krónikások, Anonymus és Kézai Simon „kitalálománya” volt, amelyet a székelyek magukévá tettek. Illetve, hogy a magyar krónikások ezen hagyományt tulajdonképpen a nyugati krónikákból és a németektől vették át. Ezen gondolatkör folytatásaként felvetődik, hogy Attila 453. évi halála és a Hun Birodalom szétesése után a székelyek miért ne tűntek volna el, amint a hun törzsszövetség többi tagja, illetve hogyan vészelhették volna át a közel négy és fél évszázadot az 5. század közepi események és a magyar honfoglalás (895/896) között.

Ami a fenti középkori krónika-hagyományokra vonatkozó ellenérveket illeti, azokat bizonyítékként biztosan nem lehet használni, és egyébként meg az Árpád-háziak és a székelyek Attila-hagyománya nem Anonymus és Kézai kitalációja. Ezt világosan mond-

⁵⁸ A székely eredetkérdéssel kapcsolatosan rengeteg kutató nyilvánult meg, az egyes teóriák képviselői a kérdés kutatástörténetét összefoglaló munkákból jól ismertek (ld. 5. jegyzet), ezért itt nem érezzük szükségét, hogy az egyes elméletek tárgyalásánál a vonatkozó kutatókat és irodalmakat hivatkozzuk.

ja Veszprémy László is, aki szerint „*Határozottan állítjuk, hogy Anonymus előtt (1200 körül) már volt élő magyarországi hun hagyomány...*”⁵⁹ Kristó Gyula sem véletlenül gondolta annak idején úgy, hogy „*valóságos helyzet készítette*” Anonymust és a krónikásokat arra, hogy a székelyeket Attilához, illetve a hunokhoz kössék.⁶⁰ Kulcsár Péter és Bollók János azon megállapításait, miszerint ez a hagyomány már a 10. században is kimutatható a nyugati forrásokban, tehát nem Anonymusi „kitaláció”, eddig a hun és Attila-kérdésben és az Anonymusra vonatkozó tanulmányokban nem nagyon vették figyelembe.⁶¹

Leszögezve azt, hogy a magyarok biztosan nem hun eredetűek és Attila sem volt magyar király, elfogadhatónak gondoljuk Kulcsár Péter, Bollók János, Veszprémy László és Kristó Gyula azon adatait és vonatkozó érveléseit, hogy már Anonymus előtt legalább az Árpád-háziaknál, a székelyeknél és az Aba nemzetségnél is beszélhetünk hun vagy Attila-hagyományról. Mindezt azzal egészítjük ki, hogy minden valószínűség szerint a honfoglaló magyar törzsek közül legalább kettőnél, a *kér* és *keszi* (< *kesz) törzsnél – akiket már a 370 körüli kaukázusi hun törzsek között is említettünk *ker* és *kes* alakban⁶² – is feltételezhető ilyen hagyomány léte. Egyáltalán nem tűnik reálisnak az az állítás, amely szerint Anonymus állítólagos „kitalációja” után a székelyek hirtelen elfelejtették a magyar származásukat, és magukat a hunok és Atilla leszármazottainak kezdték vallani.

Ami azt a kérdést illeti, hogy Attila halála, illetve a Hun Birodalom szétesése után átvészelték-e, hogy vészeltették át a székelyek a magyar honfoglalásig eltelt négy és fél évszázadnyi időt, azt egy, a sztyeppetörténetben általános, de eddig a történészek által meg nem nevezett jelenséggel magyarázhatjuk, amelyet „árnyékhatás” terminusnak neveztünk el.⁶³ Amint arra vonatkozóan a sztyeppetörténetben számos példa ismert, a történeti források általában az uralkodó réteggel és nem az alávett törzsekkel vagy népekkel foglalkoznak. Azok akkor kerülnek a források látókörébe, ha a történetben fontos szerephez jutnak. Ezzel magyarázható, hogy a

forrásokban ugyanannak a törzsnak, népnek első és az azt követő említése között akár több száz év különbség is lehet. Ennek a felismerését persze megnehezíti, hogy ugyanazon törzs vagy nép nagyon eltérő vagy teljesen más névalakban jelenhet meg, és ezért összetartozásuk megállapítása nagy körültekintést és megkérdőjelezhetetlen módszert igénylő komplex feladat. További nehezítő tényező, hogy a forrásokban önelnevezés vagy külső elnevezés bukkan-e fel.

Példaként az altáji tubák *dubo* 都波 (← *tuba) névvel való 7. századi első említése (SS/84) és a 13. századi Mongolok Titkos Történetében való második említése közötti 600 év különbséget említhetjük. Vagy a türkméneknek az Aral-tó keleti területein élő *yomut* ~ *yomud* törzsét, melynek neve először a 7. században *yewei* (也未, SS/84) és *yemo* (也末, BS/99) alakban tűnik fel, de utána nevük Abu al-Gāzi Bahadur-nak a Šajara-i Tarākima című művében (17. század) való felbukkanásig, vagyis közel ezer évig(!) semelyik forrásban nem ismert. Az azonban kiderül, hogy ez a törzs a 7. század vagy esetleg sokkal korábbi idők óta ugyanazon a területen lakott, ahol a kínai források őket először említik. Az, hogy ezer évig nem szerepeltek a forrásokban, csak az „árnyékhatással” magyarázható, vagyis az említett időszakban mindig más katonai-politikai szerveződések uralma alatt álltak, és ezért nem kerültek a külső szemlélők látókörébe.

Ahogy ezen példákban is kitűnik, egy törzs vagy nép, bár nem említik őket a források, sok száz évig is fennmaradhat anélkül, hogy etnikailag asszimilálódna és eltűnne. Ezért semmi kétségünk nincs afelől, hogy ugyanez lehetett a helyzet a székelyek esetében már a magyar honfoglalás előtt is. Nem tűntek el és identitásukat is őrzik a magyar honfoglalás óta eltelt több mint ezeregyszáz évben, akkor miért tűntek volna el a hunok utáni időszakban. Annak a jobb megértése érdekében, hogy mi is történt, érdemes röviden áttekinteni, mi lett a hun törzsekkel 453 után.

Iordanes *Geticája* arról számol be, hogy röviddel az Attila 453-ban bekövetkezett halála vagy inkább a 455-ben zajlott Nedao folyó melletti csata után a hun

⁵⁹ VESZPRÉMY 2013, 42–43.

⁶⁰ KRISTÓ 2002, 38. A téma részletes tárgyalását ld. AYDEMIR 2021, 121–127.

⁶¹ KULCSÁR 1987–1988, 534; BOLLÓK 2004, 125, 6 jegyzet.

⁶² A *kér* és *keszi* törzsek hun eredtéről bővebben ld. AYDEMIR 2022, 373–383.

⁶³ Erre vonatkozóan történeti példákat ld. AYDEMIR 2021, 315–316.

törzsek egy része a gepidák uralma alá került,⁶⁴ más részük viszont egyéb alávetett népekkel (szarmaták, szemenderek, szkírek, szadagárok, alánok, emnetzurok, ultzindurok, Ernak-féle hunok) a Kárpát-medence déli pereme felé, illetve az attól még délebbre eső balkáni területekre menekült és *Illyria*, *Dacia*, *Moesia Inferior*, *Moesia Superior*, *Dacia Ripensis* és *Scythia Minor* legészakibb részén telepedett meg.⁶⁵ Ebből az eddig kellő hangsúlyt nem kapott részletből világosan látszik, hogy a Hun Birodalom összeomlása után a hunok uralma alá tartozó törzsek többsége az eddig túlhangoztatott nézettel ellentétben, nem a Fekete-tenger északi területeire vagy a Kaukázusba vonult, hanem a Kárpát-medence legdélebbi és azon kívüli balkáni területekre.

Attila fiai közül Dengitzik és Ernak a 460-as évek elején a pontuszi sztyeppét és az Al-Dunától északra fekvő síkságokat vették uralmuk alá.⁶⁶ Dengitzik halála után Ernak 469-ben föderációt ajánlott Bizáncnak, és ennek eredményeként a birodalom határainak védelmére Ernak és hunjai Kis-Szkitia (*Scythia Minor*; Dobrudzsa) legészakibb részén, a Duna-deltában és környékén kaptak területeket.⁶⁷

Iordanes a Hun Birodalom felbomlása után jó száz évvel később, 551-ben íródott munkájában arról tudósít, miszerint „*azok, akik a hunok közül még megmaradtak, mind a mai napig folyvást rettegnek a gótok fegyvereitől*”.⁶⁸ Ebből joggal gondolhatunk arra, hogy Attila halála után azok a hun maradványok nem tűnhettek el, s így azok sem, akik Kis-Szkitiát és az Al-Dunától délre lévő területeket lakták. Nagyon is elképzelhetőnek tartjuk például, hogy Theophylactus Simocattánál a 6. századi események kapcsán az avarok egyik törzseként említett zabenderek (*Ζαβενδῆρ*) tulajdonképpen a szemenderek,⁶⁹ egy olyan hun törzs, akik jóval túlélve a Hun Birodalom széthullását, 568-ban (Iordanes

551-es műve után 17 évvel) behódoltak a Kárpát-medencébe érkező avaroknak.

Iordanes szerint a szemenderek a hunok egy részével együtt Illyriában kaptak területet.⁷⁰ Ezt az adatot jól lehet igazolni azzal, hogy a mai Szerbia, Montenegró és Horvátország határain belülre eső egykori Illyria és Felső-Moesia tartományok területén összesen hét különböző régióban, *Semendria* (*Semendr+ia*) és egyéb hasonló helynevek találhatóak, amelyek az egykori szemenderek helynévi maradványaiként azonosíthatók. Eddig ezekről az adatokról nem volt tudomásunk! A viszonylag nagy számú helynév arra is utal, hogy a szemenderek nem kis számban lehettek.⁷¹

A Iordanes által mondottak és a *semender-zabender* megfeleltetés alapján nagyon valószínűnek gondoljuk, hogy a székelyek is, mint hun maradvány, a Hun Birodalom szétesése után a Keleti- és Déli-Kárpátokon túlra vonuló, fentebb említett többi hun törzshöz hasonlóan nem tűntek el, és 568 körül vagy után ők is az avarok fennhatósága alá kerültek.

Érdemes azt is megvizsgálni, hogy a hun törzsszövetséghez tartozó székelyek a birodalom széthullása után melyik földrajzi régióban élhettek.

Fentebb említettük, hogy a Nedao folyó melletti csata után a hun törzsek egy része a gepidák uralma alá került, és a Kárpát-medencében maradt. Lehetséges, hogy a székelyek is e népek közé tartoztak? Ez akkor jöhetne szóba, ha a székelyek valahol az Olt-folyótól nyugatabbra éltek, ugyanis Iordanes közléséből tudjuk, hogy a gepidák a Kárpát-medencében nyugaton a Tiszáig, délen az Al-Dunáig, keleten az Oltig (*Flutausis*)⁷² terjedő vidékeket uralták.⁷³

A székelyek fennmaradásának véleményünk szerint – az egyik – fő oka az, hogy a szállás- vagy településterületük peremhelyzetű volt, illetve ezen területek földrajzi adottságai következtében évszáza-

⁶⁴ A korai és késői gepida sírok antropológiai leletei között különböző paleoszibériai, turanid és mongolid vonások jelenléte arra utal, hogy a hunoknak alávetett, helyükön maradt közép-ázsiai népek továbbra is gepida uralom alatt éltek (KISS 2015, 82).

⁶⁵ IORDANES, 264–266.§ (KISS 2005).

⁶⁶ BÓNA 1993, 193.

⁶⁷ IORDANES, 266.§ (MOMMSEN 1882, 127; BÓNA 1993, 193; KISS 2005).

⁶⁸ IORDANES, 273.§ (MOMMSEN 1882, 128; KISS 2005).

⁶⁹ A hunok *semender* törzsről és a *semender-zabender* megfeleltetéséről (< *sebender < *sabender [= avaroknál *Ζαβενδῆρ*] < *saber+der* < *sabir* ~ *sabir*; a +*der* az östörök időktől használatos többesszám jele) bővebben ld. AYDEMİR 2021, 490–496.

⁷⁰ IORDANES, 265.§ (MOMMSEN 1882, 126; KISS 2005; MEIROW 1915, 127).

⁷¹ E helynevek pontos koordinátáit ld. AYDEMİR 2021, 493–494, 1923. jegyzet.

⁷² *Flutaus* < *Vlutaus < *Vulutaus < *Vulutus < *olutus < *olutus < **Ö-/*Olutus* (~ latin *Alutus*, román *Olt(ul)*).

⁷³ IORDANES, 33.§ (KISS 2005).

dokon keresztül viszonylag elszigetelődve élhettek. Ez alapján gondoljuk azt, hogy a székelyek magja már a hun időkben és utána is, nem az Olttól nyugatra (vagyis nem gepida fennhatóság alatt), hanem sokkal inkább az Olt-folyótól keletre, a Keleti-Kárpátok legdélekelebbi, viszonylag elszigetelt területein élhetett. Nem gondoljuk, hogy Ernak hunjaival egy vidéken, azaz nem Kis-Székelyország legészakibb részén (a Duna-deltában és környékén) és a Kárpátokon túli keleti területeken éltek volna, ahogyan azt sem, hogy a többi hunnal együtt a Kárpát-medencétől délre, a balkáni területeken. Ugyanis, ha így lett volna, akkor ugyanarra a sorsra jutottak volna mint Ernak hunjai, akik később a bolgár törökökkel egyesültek és eltűntek, vagy a többi hun, akik az Al-Dunától délre vonulva azáltal tűntek el, hogy elszlávosodtak.

Mindezért arra gondolunk, hogy a Nedao folyó melletti csata után a Kárpát-medencét elhagyni kényszerülő többi hun törzstől eltérően a székelyek fő tömegei a Keleti-Kárpátok legdélekelebbi vidékein, főleg a mai Székelyudvarhely és a Háromszéki-havasok közötti területeken vagy azok környékén telepedhettek meg. Vagyis a székelyek nem a középkorban vándoroltak erre a területre, hanem a Hun Birodalom felbomlása utáni időben.

Ez a vidék biztosította a hunok utáni időszakban a székelyek megmaradását, mivel (1) a gepida uralom nem terjedt el ideig; (2) mindössze 150-200 km-re voltak távol a Duna-deltát birtokló Ernak hunjaitól, akikkel katonai és stratégiai együttműködésben állhattak; (3) de e terület földrajzi fekvése és jellege miatt stratégiai szempontból; (4) és ez adott arra lehetőséget, hogy – szemben a Bizáncnak elkötelezett Ernak hunjaival – némileg autonóm vagy viszonylag izolált módon éljenek anélkül, hogy behódolnának Bizáncnak. (5) Így nem voltak kitéve a presztízis nyelv és kultúra (pl. bizánci / szláv) hatásának sem, amelyek általában az asszimiláció fő okai.

A hun kor utáni időszakban, 568-tól az avarok uralma alá került a Kárpát-medence és igen nagy valószínűséggel a hun kort túlélő székelyek is – a többi maradék hunnal, pl. a fentebb említett szemenderek-

kel együtt. Az avar uralom alatt sem asszimilálódtak és nem is tűntek el, mivel a székelyek területe – a Hun Birodalom utáni időszakhoz hasonlóan – az Avar Kaganátusnak is egy perifériális, földrajzilag izolált területe volt. Nyelvük megőrződése szempontjából az is fontos tényező lehetett, hogy az Avar Kaganátuson belül a török vagy annak valamelyik fajtája mostani tudásunk szerint presztízis helyzetben volt. Tehát a nyelvvesztés, a nyelvi asszimiláció veszélye nem is állhatott fenn.

Az Avar Kaganátus megszűnése utáni időszakban, a 9. század első évtizedei és a 895/896-os a magyar honfoglalás között, Dél-Erdély, a Délkeleti-Kárpátok régiója és így a székelyek is, valószínűleg bolgár török uralma alá kerülhettek, így kb. kilenc évtizeden át tartó székely-bolgár török kapcsolattal számolhatunk. Ennek a korszaknak a maradványai lehetnek a székely nyelvjárás ogur-bolgár török vonásokkal rendelkező, más magyar nyelvjárásban meg nem található olyan szavai, mint az *üver* „magasan fekvő völgy a hegyekben” (*üver* ← *üër < *ör < ŐT *hōr) és *surmó* ~ *surmók* „serdülő fiú; gyerek” (< *csirmŷ ← *csirmik < *csarmik < *dzsarmik (→ *dzsermik >> *gyermek*) < ŐT *yarmik „gyermek, gyerek; kölyök”).⁷⁴

A székelyek ez utáni története már a magyar történelem szerves részét képezi. Anonymus elmondása szerint ugyanis amikor a székelyek meghallották, hogy 895/896-ban a magyarok Pannoniába érkeznek, elmentek eléjük a Kórógy-érhez,⁷⁵ illetve Kézai szerint Ruténia határára („...in *Rutheniae finibus occurrerunt...*”),⁷⁶ csatlakoztak a magyarokhoz és részt vettek Pannonia elfoglalásában. Azonban nem Pannonia síkságain, hanem a határvidékeken levő hegyekben kaptak osztályrészt („...*non tamen in plano Pannoniae [...] in montibus confinii sortem habuerunt...*”).⁷⁷ Anonymus és Kézai ezen mondatai egyértelmű utalások arra, hogy a székelyek már a 895/896 körüli honfoglalás idején is a Kárpát-medencében (a Délkeleti-Kárpátok hegyvidékein?) élhettek. Az eddig mondottainkat mind szemünk előtt tartva nagyon valószínűnek tartjuk, hogy arról

⁷⁴ Ezek török háttéréről és a magyarban meg nem található, török eredetű más székely nyelvjárási szavakról (ld. *kön*, *csikkan*, *csiszlik*, *gilán*, *gilány*, *killán*, *kellán*, *kirlan*) bővebben ld. AYDEMİR 2021, 285, 288.

⁷⁵ SRH 1: 101, 50.§.

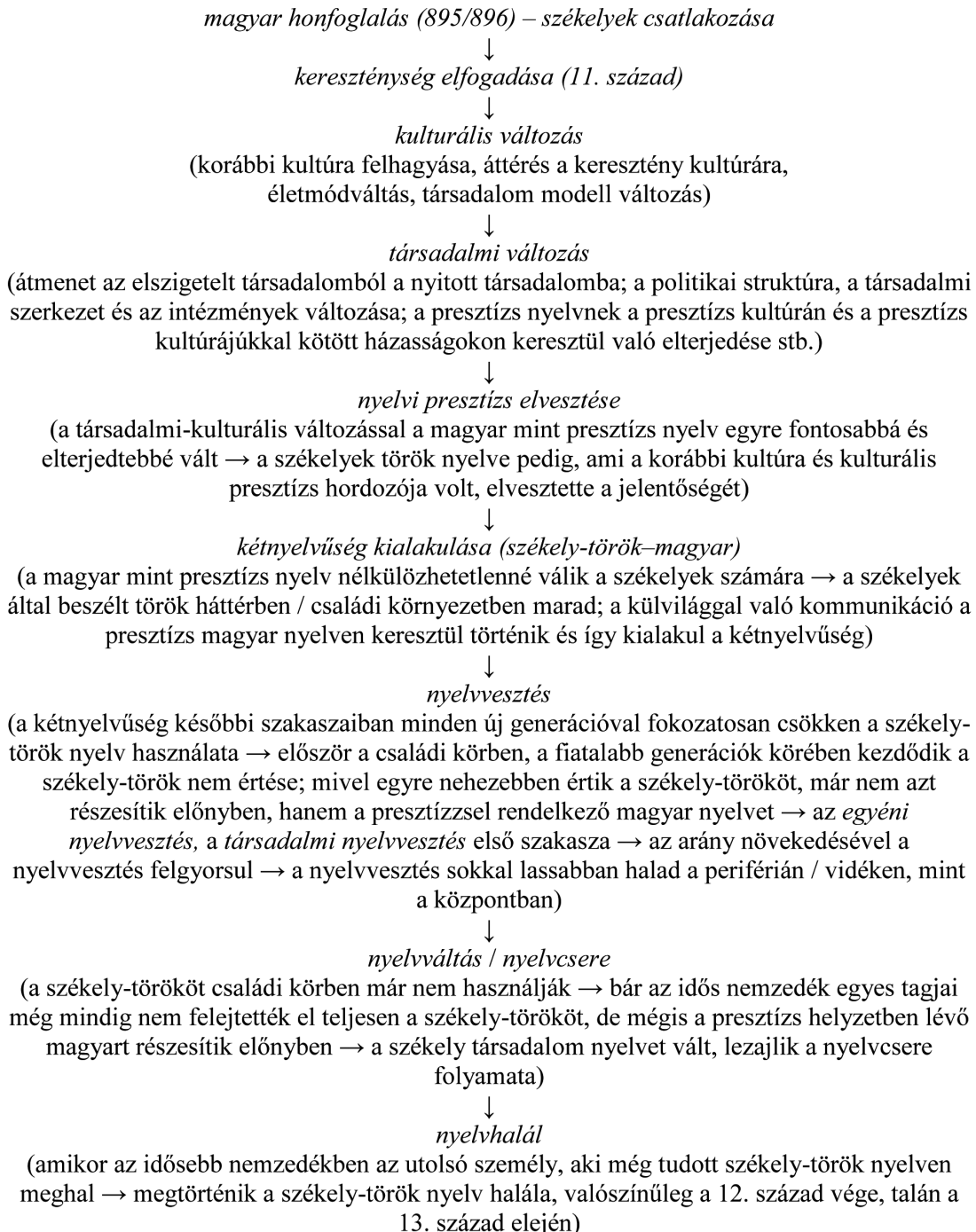
⁷⁶ SRH 1: 162, 21.§.

⁷⁷ SRH 1: 162, 21.§.

lehet szó, hogy a honfoglaló magyarokhoz csatlakozott székelyek szálláshelyül azokat a területeket kapták, a Délkeleti-Kárpátok hegyvidékeit, amelyeken már korábban is éltek.

A honfoglalás utáni időszakban a székelyeknél nyelvcsere történt, török eredetű nyelvüket felváltották a magyarral. Ennek folyamatában a legfontosabb két tényező az lehetett, hogy a magyar volt a

presztízs nyelv, és a magyarság s minden bizonnyal velük együtt a székelyek is áttértek a kereszténységre. Akár 895/896-tól, akár 1001 utántól számítsuk is, megvolt a szükséges idő és a többi feltétel a nyelv váltásához. Ez a folyamat, ha csak nem zajlott le nagyon gyorsan, akkor mintegy két vagy két és fél évszázadig tarthatott, de legkésőbb a 12. század végére befejeződött.

3. ábra. A székelyek nyelváltási folyamata fő vonalakban
Fig. 3. Language shift process of the Szekelys with the main lines

ÖSSZEFOGLALÁS

A fent mondottakat röviden összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a székelyek tulajdonképpen egy török eredetű nép és Belső-Ázsiából, az észak-mongóliai Tola-folyó és a Bajkál-tó közötti területekről vándoroltak el a mai lakóhelyükre, Erdélybe. A székelyekre és a székely történelemre vonatkozó első tényleges adatokat a 4. század végi *eskel* (= *sekel*) pénzérmék biztosítják, amelyeket a székelyek ősei bocsátottak ki. A székelyek neve ezeken az érméken szogd írással „*'skōk / 'sklk*”, vagyis *eszkelek*-ként jelenik meg, amely az őstörök *sēkel népnév elszogdiasodott alakváltozata. Maga a *sēkel alak pedig a kínai forrásokban a 6. század eseményei kapcsán bukkan fel *sījié* (思結, 斯結) stb. formában.

Az érmék alapján tehát a székelyek történelmét a 4. századdal kezdhethetjük. Ez az az időszak, amikor Belső-Ázsiában 350 körül hatalomváltás történt és a tunguz eredetű nanájok (*ru-ru* 蠕蠕 / 茹茹) magukhoz ragadták a hatalmat, amelynek következtében számos törzs, köztük a székelyek ősei és a hunok is, két irányba, nyugatra és délnyugatra kényszerültek menekülni. A helyben maradtakat később a kínai forrásokban 552-től *sījié* (思結, 斯結) névvel a Kéleti Türk Kaganátus törzsei között látjuk.

Az érmék alapján úgy tűnik, hogy menekülő székelyek egyik csoportja délnyugat felé vándorolva a 4. század második felében uralma alá vette a Balhas-tótól az Amu-darja alsó folyásáig fekvő területeket, ahol előbb 552-től az I. Türk Kaganátus nyugati szárnyához kapcsolódott, majd 635-től az on-ok törzsszövetség nyugati szárnyának élére állt *eskel* néven, akiket a kínai források *āxījié* (阿悉結) és *āxīji* (阿悉吉) nevekkkel illették (ezek az *eskel* névnek a kínaiba adaptált alakjai). Ezek egyik része – talán az 5. században az ogurokkal elsodródva – eljutott a Délnyugat-Kaukázusba, másik részük viszont valószínűleg a 7. században elmenekült és a volgai bolgárok őseihez csatlakozott.

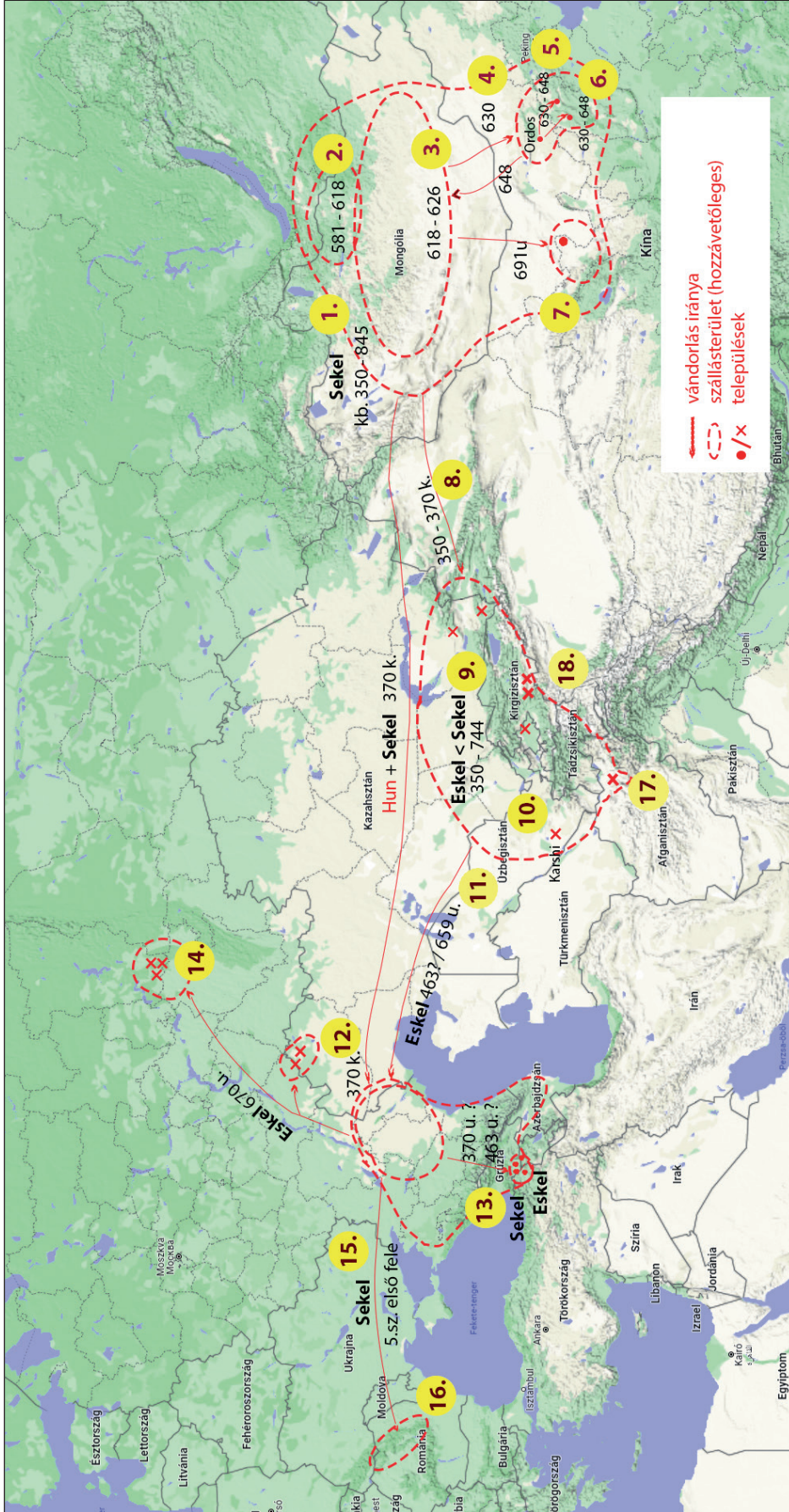
A székelyek nyugatra menekülő csoportja – a mai székelyek ősei – elszakadva a későbbi szekel (*sījié* 斯結) törzs őseitől, 370 körül a nyugat felé menekülő hunokhoz csatlakozva érkezett a Kárpát-medencébe. Innen ered a hun és Attila-hagyományuk is. Átvészelték a gepida és az avar kort, végül a magyarokhoz csatlakoztak, és a magyar nyelv és kultúra presztízis helyzete miatt idővel nyelvet váltottak (*székely-török* → *magyar*). A hun és az Attila-hagyomány tehát nem a középkori magyar krónikások találmánya, hanem ők csak a valóságos helyzetet írták le.

RÖVIDÍTÉSEK

alt-tör.	altaji török
EWU	<i>Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen</i> (BENKŐ 1993–1997)
gör.	görög
hn.	helynév
KKK	kora középkínai (PULLEYBLANK 1991 alapján)
MaTun. I	mandzsu-tunguz (CINCIUS 1975–1977)
NyÓT	nyugati ótörök (az Altáj-hegységtől nyugatabbra és az egykori Nyugati Türk Kaganátus területén beszélt ótörök nyelv)
OkI Sz	<i>Magyar oklevél-szótár</i> (ZSOLNAI 1902–1906)
ÓM	ómagyar
oszm.	oszmán-török
óörm.	óörmény
ótib.	ótibeti
örm.	örmény
ÓT	óstörök (6. század előtti)
rom.	román

SRH 1	<i>Scriptores rerum Hungaricarum</i> (SZENTPÉTERY 1937–1938)
szl.	szláv
TESZ	<i>A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára</i> (BENKŐ 1967–1984)
ttö.	törökországi török
ttö. nyj.	törökországi török nyelvjárási
ujgLeC	ujgur (LE COQ 1912)
BS	<i>Beishi</i> 北史 (LI 1975)
HA	<i>Hudūd al-‘Ālam.</i> (MINORSKY 1937)
JTS	<i>Jiu Tangshu</i> 舊唐書 (LIU ET AL. 1995)
SS	<i>Suishu</i> 隋書 (WEI 1994)
XTS	<i>Xin Tangshu</i> 新唐書 (OUYANG 1995)
ZZTJ	<i>Zizhi Tongjian</i> 資治通鑑 (SIMA 1976)

I. térkép. A kínai források és toponimiai adatok alapján a szekey vándorlások feltételezett útvonalai
 Map I. Based on Chinese sources and toponymic data, the assumed route of the Szekey migration

FÜGGELEK – APPENDIX
MAGYARÁZAT A TÉRKÉPEN JELZETT TERÜLETEKHEZ
EXPLANATIONS FOR THE AREAS MARKED ON THE MAP

- 1) A kínai források alapján a székelyek őseinek hozzávetőleges szállás- vagy mozgásterülete. A Xianbei (鮮卑) Birodalom 350 körüli bukását követően a szekel törzs egy része (nagyon valószínűleg annak az akkori vezető rétege és kísérete) 350–370 között a Bajkál-tó–Tolafolyó–Góbi-sivatag északi része közötti területről vándorolhatott, illetve menekülhetett a hunokkal együtt délnyugati irányba, a Balhas-tó déli része és Qarshi (Üzbegisztán) közötti területre (*l. térkép 8*), a másik részük pedig, a mai székelyek ősei, 370 körül azokhoz a hunokhoz csatlakoztak, akik nyugat (Volga) felé menekültek. A Góbi-sivatag és a Bajkál-tó közötti vidék az első ismert őshazája a székelyeknek.
- 2) A székelyekre vonatkozó legkorábbi kínai források, a *Suishu* (隋書) és a *Beishi* (北史) szerint 581–618 között a székelyek valahol a Tola-folyó (Mongólia) északi területein voltak.
- 3) A *Suishu* szerint a székelyek csoportjai 618–626 között tizenegy más törzssel együtt pontosabb helymegjelölés nélkül, a Góbi-sivatag északi részén éltek.
- 4) 630 április 22-én a székelyek erkin címmel rendelkező parancsnoka 40 000 fős csoportjával átvándorolt a Góbi-sivatagon és behódolt a Tang-dinasztiának. Őket előbb a mai Ordosz-ként ismert (39.735697, 109.864607), Shengzhou (勝州) vidékre telepítették le, ahol éhínségben szenvedtek. Ezért még ugyanabban az évben a Tang kormányzója kicsivel délebbre, Daizhou (代州) vidékére költöztette át őket azzal, hogy ott földet művelhessenek és megszűnjön az éhínség. Ott földművelésre alkalmas földeket is kaptak a Tang uralkodótól.
- 5) Daizhou (代州) vidék (39.099405, 112.877897). Ehhez lásd a 4. pontban mondottakat.
- 6) Wutai Xian (五台縣) vidék (38.717297, 113.248153). A kínai forrásból (ZZTJ/196) kiderült, hogy Wutai Xianben is voltak türk-szekelnek (*tūjué sījié bù* 突厥思結部) nevezett csapatok, és ezek 641 január 28-án fellázadva vissza próbálnak költözni a Mongóliában maradt rokonaihoz, akikkel kapcsolatot tartottak. A felkelést Tang csapatok leverték.
- 7) 691-ben ujgur, qibi, szekel (*sījié* 思結) és hun (渾) törzsbeliék nem hódoltak be a töröknek és átvándoroltak a Góbi-sivatagon keresztül a Hexi (河西) folyosóban levő Ganzhou (甘州) és Liangzhou (涼州) közötti területre (hozzávetőleges koordináták: 38.848163, 103.306293), ahol behódoltak a Tang-dinasztiának (XTS/217a). A legjobb lovas harcosokat a kínai helyőrségben határvédő szolgálatra kötelezték. Ezek azokból a székelyekből valók voltak, akik 630-ban nem vándoroltak el, hanem helyben, tehát a Góbi-sivatag északi területein maradtak. Ebből is egyértelműen látszik, hogy a székelyek elég sokan voltak és egyes csoportjaik különböző irányokba vándoroltak.
- 8) A mongóliai szekel törzs egy része 350–370 között a Balhas-tó déli része és Qarshi (38.85650, 65.78.939; Üzbegisztán) közötti területre vándorolt (4–5. századi eszkel, vagyis a székely pénzérmék alapján). A szogdok őket előbb eszkelnek nevezték, amely idővel önelnevezéssé vált. Az itteni székelyek neve pénzérméken a szogd -'k melléknév képzővel ellátott, elszogdiasodott *eskelek* (< *eskel* +- 'k) alakban fordul elő.
- 9) Az *Eskeldi* (44.57488, 78.43462) és a *Yeszkeldi* (43.1028, 79.5736 < *Eskeldi* < *Eskel*+*di*) területnevek valószínűleg az itteni eszkeleknek, „eszkel föld” területének a legkeletibb határait utalnak. A +*di* (= +*DX*) törzs- és helynevek-nél használatos török mellévképző.
- 10) Eszkel (= szekel) uralom és jelenlét kb. 350–744 között: 350–552 (I. Türk Kaganátusig, a 4–5. századi eszkelek pénzérmék alapján); 552–630 (I. Türk Kaganátus alatt); 635–659 (on-ok törzsszövetség jobb szárnyában az 1. és 4. törzsek nevéként); 682–744 (II. Türk Kaganátusban).
- 11) A volgai bolgár törökök *eskel* (اسكل) nevű törzsének ősei innen, „eszkel föld”-ből szakadtak ki és vándoroltak el a Volga környékére. A dátuma egyelőre ismeretlen, esetleg az ogur törökök 463-as nyugati vándorlásakor vagy pedig a Nyugati Türk Kaganátus 659-es bukását követően, vagy esetleg mindkét időben kerülhetett erre sor. A Délnyugat-Kaukázusban az *Ohure* (< *Ogur*) és *Eskelvan* (< *Eskel*) településnevek egymáshoz nagyon közel helyezkednek el, amelyek esetleg a Bizánc keleti határait védő ogurok és azok kötelékében levő eszkelek emléke lehet (ehhez *l. térkép 13*).
- 12) Az erdélyi székelyek ősei 370 körül a nyugat felé menekülő hunokkal együtt először az Észak-Kaukázusba érkeztek. A vándorlásuk útvonala – így a hunoké is – pontosan nem ismert. Onnan egyes kiszakadt, portyázó vagy határvédő szolgálatot teljesítő csoportjaik – a *sekel* hely- és falunevek alapján – a hunokkal együtt a Délnyugat-Kaukázusba is levándoroltak (ehhez *l. térkép 13*).
- 13) Kisebb szekel csoportoknak vagy katonai csapatoknak a hunok kötelékében a Délnyugat- Kaukázusba, Kars környékére való vándorlása a néprévi eredetű hely- és falunevek alapján biztosra vehető, de vándorlásuk ideje egyelőre ismeretlen. A *sekel*-féle hely- és falunevek valószínűleg valamikor 370 után keletkeztek.
  - *Eskelvan* valószínűleg a 463-ban vagy akörüli időkből (ehhez *l. térkép 11. pontján*).
  - *Sেকে / Sekele* (সেকে < *Sēkel+*a*); a 16. századi Poszhoz (Poszof) Szandzsák (41.16040, 43.07444) déli kerületében falunév. Ma nem létezik, pontos helye ismeretlen.
  - *Sেকে heV* (সেকে হে < *Sēkel+*a heV*); a 16. századi Csildir Szandzsák Kurdkalesi (41.26763, 43.12806) községében falunév. Ma nem létezik, pontos helye ismeretlen. Eredetileg folyónév vagy völgynev lehetett, ld. grúz *hev* ‘folyó; völgy’.

- *Sekelašen* (سکلاشین < **Sēkel+a šen*); a 16. századi Nagy Ardahani Szandzsák (41.00413, 42.39305) déli kerületében falunév. Ma nem létezik, pontos helye ismeretlen.
- *Eskelvan* (اسکلون < *Eskel+van/avan*); a 16. századi Ahaltshihének (41.38200, 42.59100) Aszpinza községében lévő egyik faluneve. Ma nem létezik, pontos helye ismeretlen.
- *Oħure* (اوخوره < *Ogur+a*); a 16. századi Csildir Szandzsák Kurdkalesi (41.26763, 43.12806) községében falunév. Ma nem létezik, pontos helye ismeretlen. Ezen helynevekről bővebben ld. AYDEMİR 2021, 178–197.
- 14) Az eszkel törzs egy része valószínűleg a volgai bolgárokkal együtt vándorolhatott ezekre a területekre 670 után. A következő helynévi maradványaik ma is léteznek a Volga középső és felső folyásai mellett: (1) *İskil* (Искил < *Ĕskil* < *Ĕskel*; tatár falunév, későbbi neve *Lundan* (Лундан), pontos helye ismeretlen. Ettől a falutól kb. 60–70 km-re van egy másik tatár falu szintén *Искил* néven, amelynek orosz neve *Старое Аллагулово* „Régi Allagul”. Ezekről bővebben ld. AYDEMİR 2021, 208, 883. és 804. jegyzetek. (2) *İskil'dy* (*Искильды ← *İskildi < *Ĕskildi* < *Ĕskel'+di*; településnév Északnyugat-Kazahsztán; 50.47000, 50.23000). (3) *İskil'da* (Искильда < *İskil'di* ← *İskildi < *Ĕskeldi*; településnév a Perm Kray Kuyedinsky körzetében a Volga jobb partján; 56.48360, 55.57050). (4) *İskil'da* (Искильда a fenti *İskil'da* településnévtől 30 km távolságban a Volga jobb partján, egy vízforrásnak a neve; 56.31570, 55.39210). (5) *İskil'da* (Нижняя Искильда ‘Alsó İskilda’; a fenti *İskil'da* településnévtől kb. 50 km északkeletre, *İskil'da* nevű vízforrástól kb. 12 km távolságban egy településnek a neve. Ezen helynevek egyértelműen arra utalnak, hogy az eszkelek egykor nagy számban települhettek le itt; ezekről és egyéb helynevekről bővebben ld. AYDEMİR 2021, 205–214.
- 15) A székelyek ősei, vagyis a szekel törzs a hun törzsszövetség tagjaként az 5. század első felében vándorolhatott a Mongóliából menekülő hunokkal együtt a Kárpát-medencébe, illetve a Keleti-Kárpátok legdélekelebbi területeire.
- 16) A székelyek ősei kezdetben valószínűleg a Keleti-Kárpátok legdélekelebbi területeit vehették birtokba, illetve a stratégiai jelentőségű Székelyudvarhely és a Háromszéki-havasok közötti területeket szállhatták meg. Mivel csatlakoztak a magyarokhoz és részt vettek „Pannonia” elfoglalásában, ezért a határvédekeken levő hegyekben kaptak osztályrészt, vagyis maradhattak az eredeti helyükön.
- 17) A 10–13. századi arab és perzsa történeti, földrajzi munkák leírásai szerint az észak-afganisztáni Baglan–Kunduz–Talokan–Hulm között valahol volt az egykori stratégiai jelentőségű *Sekelkend* (سکلكند), *Eskelkend* (اسکلکند), *Iskelkend* (ايسکلکند), *Iskilkend* (ايسکیلکند) nevű város, az Amu-darja alsó folyásának déli oldalán. Pontos helye egyelőre ismeretlen. 588-ban a szászánidák és a türkök közötti megállapodás szerint a határ az Amu-darjánál húzódott. Tehát nem meglepő, hogy a türkök délnyugati határait védő eszkelekről van elnevezve a város. 635-től pedig kb. idáig terjedt el az on-ok törzsszövetség hatalma, amelyet szintén az eszkelek, mint határvédők biztosítottak. Ebből is látszik, hogy a székelyek általában stratégiai jelentőségű határterületeket tartottak ellenőrzésük alatt és védelmi feladataik voltak. Ezt a szerepet töltötték be többször a Tang Birodalomban, az Amu-darjánál és a Keleti-Kárpátoknál is.
- 18) A következő két helynévi adat arra utal, hogy valószínűleg valahol itt húzódott az eszkelek és a Tarim-medencei népek közötti határ.
- *Sekelek* (Перевал Секелек < *sekel* + *-'k*); Kirgizisztánban, az Os (Ош) városhoz tartozó Kara-Kulzsa (Кара-Кулжа) járástól kb. 10 km-re északkeleten egy hegyszorosnak a neve (40.41300, 73.41220). A *Sekelek* alak – az elődleges *sekel* alakot tükröztén – valószínűleg arra utal, hogy ez a hegyszoros már a 4. század második felétől szekel csoportok – a későbbi eszkelek – ellenőrzésébe került. Először a szogdok használták ezen elnevezést, jelezve azt, hogy az a szekelek ellenőrzése alatt van. A szogd *-'k* képző egyértelműen erre utal. Más szóval ez az elnevezés a 350–370 körül ezen területekre vándorló szekelek emlékét őrzi.
- *Sekelek*: a Kara-Kulzsa (Кара-Кулжа) járástól kb. 2 km-re északkeletre, a hegyszorostól 8 km távolságban egy településnek a neve. Ma már elhagyott. Nyomai még láthatók a műholdas térkép alapján. Ez lehetett a hegyszorost ellenőrzésük alatt tartó szekelek bázisa, illetve előőrsként, helyőrségként vagy határállomásként létesített települése (40.3900, 73.3800); bővebben ld. AYDEMİR 2021, 213–214.

IRODALOM

- ARONSON 1990: Aronson, H. I.: *Georgian: A Reading Grammar, Corrected Edition*. Bloomington 1990.
- ATANIYAZOV 1999: Ataniyazov, S.: *Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği. Bilig* 10:Yaz (1999) 1–32.
- AYDEMİR 2014: Aydemir, H.: Sogdian traces in Central-Asian onomastics. *Gazi Türkiyat* 15: Güz (2014) 53–66.
- AYDEMİR 2021: Aydemir, H.: *Türk Tarihinin Kaynakları Olarak Eski Türk Boy Adları – Kökenbilgisel Bir İnceleme*. Ed.: Balogh, Cs. Çanakale 2021.
- BAILEY 1951: Bailey, H. W.: The Staël-Holstein miscellany. *Asia Major* 2:1 (1951) 1–45.

- BAILEY–SIMS–WILLIAMS 1988: Bailey, H. W. – Sims-Williams, N.: BAGA, an Old Iranian term for “god,” sometimes designating a specific god. In: *Encyclopædia Iranica* 3, Fasc. 4. Ed.: Yarshater, E. London 1998, 403–406.
- BALÁS 1988: Balás G.: A székelyek. In: *Magyarrá lett keleti népek*. Szerk.: Szombathy V. – László Gy. Pécs 1988, 16–55.
- BALÁZS 1980: Balázs J.: *Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell*. Budapest 1980.
- BENKŐ 1990: Benkő L.: Adalékok a székelyek korai történetéhez. *Új Erdélyi Múzeum* 1:1–2 (1990) 109–122.
- BENKŐ 1967–1984: Benkő L. (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–4. Budapest 1967–1984.
- BENKŐ 1993–1997: Benkő, L. (Hrsg.): *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–3. Budapest 1993–1997.
- BERTA 2004: Berta Á.: *Szavaimat jól halljátok... A türk és ujjur rovásírásos emlékek kritikai kiadása*. Szeged 2004.
- BOLLÓK 2004: Bollók J.: Kézai Simon. A magyarok cselekedetei. In: *Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei*. Millenniumi Magyar Történelem. Ford.: Veszprémy L. – Bollók J. Budapest 2004, 87–154.
- BÓNA 1993: Bóna I.: *A hunok és nagykirályaik*. Budapest 1993.
- CHAVANNES 1904: Chavannes, E.: Notes additionnelles sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux. *T'oung Pao*, Second Series 5:1 (1904) 1–110. <https://doi.org/10.1163/156853204X00385>
- CINCIUS 1975–1977: Цинциус, В. И.: *Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков: материалы к этимологическому словарю* 1–2. Ленинград 1975–1977.
- CZEGLEDY 1954: Czeglédy K.: Heftaliták, hunok, avarok, onogurok. *Magyar Nyelv* 50 (1954) 142–151.
- CZEGLEDY 1959: Czeglédy K.: A szavárd-kérdés Thury József előtt és után. *Magyar Nyelv* 55 (1959) 373–385.
- ÇANDARLIOĞLU 2012: Çandarlıoğlu, G.: Uygurlar. Orta Asya'da Bir Türk Kavmi. In: *İslam Ansiklopedisi* 42. İstanbul 2012, 242–244.
- DE BOOR 1883: de Boor, C.: *Theophanis Chronographia* 1. New York 1883.
- DE LA VAISSIÈRE 2003: de la Vaissière, É.: Is There a ‘Nationality of the Hephthalites’? *Bulletin of the Asia Institute* 17 (2003) 119–132. <https://doi.org/10.1017/CCO9781139128964.015>
- DE LA VAISSIÈRE 2015: de la Vaissière, É.: The Steppe World and the Rise of the Huns. In: *The Cambridge Companion to the Age of Attila*. Ed.: Maas, M. Cambridge 2015, 175–192.
- EKREM 2015: Ekrem, E.: Çin Kaynaklarında Dokuz Oğuz Meselesi: Sayısal Yapısı.” In: *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu Bildirileri*. Haz.: Gündüz, T. – Cengiz, M. Ankara 2015, 189–220.
- EMBER 1940: Ember Ö.: *A székelyek eredetének irodalma és annak hatása a nemzeti népi törekvésekre*. Közlemények a debreceni Tisza István Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből. Debrecen 1940.
- GALLAY 1959: Gallay D.: Lófi székely – lófő székely. A székely őstörténet nyomai az élő nyelvben. *Magyar Nyelv* 55 (1959) 218–226.
- GOLDEN 1992: Golden, P. B.: *An introduction to the history of the Turkic peoples. Ethnogenesis and state-formation in medieval and early modern Eurasia and the Middle East*. Wiesbaden 1992.
- GÖCKENJAN–ZIMONYI 2001: Göckenjan, H. – Zimonyi, I.: *Orientalische Berichte über die Völker Osteuropas und Zentralasiens im Mittelalter. Die Ğayhānī-Tradition (Ibn Rusta, Gardīzī, Hudūd al-‘Ālam, al-Bakrī und al-Marvazī)*. Veröffentlichung der Societas Uralo-Altaica 54. Wiesbaden 2001.

- HAMILTON 1962: Hamilton, J.: Toquz-Oyuz et On-Uyğur. *Journal Asiatique* 250:1 (1962) 23–63.
- HARMATTA 1990: Harmatta J.: A magyarság őstörténete. *Magyar Tudomány* 97 (1990) 243–260.
- HENNING 1938: Henning, W. B.: Argi and the “Tokharians”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 9 (1938) 545–571. <https://doi.org/10.1017/S0041977X0007837X>
- HEWITT 1995: Hewitt, B. G.: *Georgian: A structural reference grammar*. Amsterdam–Philadelphia 1995. <https://doi.org/10.1075/loall.2>
- HIRTH 1899: Hirth, F.: Nachworte zur Inschrift des Tonjukuk. In: Radloff, W.: *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. St.-Petersburg 1899, 1–140.
- HÓMAN 1921: Hóman B.: A székelyek eredete. *Magyar Nyelv* 27 (1921) 90–107.
- HVOLSON 1869: Хвольсон, Д. А.: *Известия о хозарах, буртасах, болгарах, мадьярах, славянах и руссах Абу-Али Ахмеда бен Омар Ибн-Даста*. Санкт-Петербург 1869.
- İNAN 1925: İnan, A.: Türk Kabile İsimlerine Dair. *Türkiyat Mecmuası* 1 (1925) 258–265.
- KILDIROĞLU 2013: Kıldıroğlu, M.: *Kırgızlar ve Kıpçaklar. IX. asrın ikinci yarısından XVI. asra kadar Kırgızlar ve Kıpçakların etnosiyasi ilişkileri*. Ankara 2013.
- KIRILEN 2022: Kirilen, G.: Tang Huiyao’da “Atlar” Bölümü. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz 37 (2022) 7–47.
- KIRZIOĞLU 1992: Kırzioğlu, F.: *Yukarı - Kür ve Çoruh Boyları’nda Kıpçaklar*. Ankara 1992.
- KISS 2005: Kiss M.: *Iordanes: Getica. A Gótok eredete és tettei*. Budapest 2005.
- KISS 2015: Kiss P. A.: „...ut strenui viri...” *A gepidák Kárpát-medencei története*. Szeged 2015.
- KLIMOV 1994: Klimov, G. O.: *Einführung in die kaukasische Sprachwissenschaft. Deutsche Bearbeitung von Jos Gippert*. Hamburg 1994.
- KORDÉ 1985: Kordé Z.: A székelykérdés a magyar történetírásban. *Kortárs* 2 (1985) 81–89.
- KORDÉ 1991: Kordé Z.: A székelykérdés története. *Múzeumi Füzetek* 4 (1991) 1–55.
- KORDÉ 1993: Kordé Z.: A székely eredetkérdés az újabb kutatások tükrében. *Aetas* 8:3 (1993) 21–39.
- KORDÉ 1993a: Kordé Z.: A székelység a tatárjárás előtti oklevelekben. In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon* 1. Szerk.: Békési I. – Jankovics J. – Kósa L. – Nyerges J. Budapest–Szeged 1993, 134–139.
- KORDÉ 1996: Kordé Z.: Néhány gondolat a Csaba-problémáról. *Acta Historica* 103 (1996) 57–65.
- KORDÉ 1997: Kordé Z.: Gondolatok a székely eredetkérdésről. *Aetas* 12:2 (1997) 7–31.
- KORDÉ 2009: Kordé Z.: A székelység eredetéről. In: *Csodaszarvas. Östörténet, vallás és néphagyomány* 3. Szerk.: Molnár Á. Budapest 2009, 61–76.
- KRISTÓ 2002: Kristó Gy.: *A székelyek eredete*. Budapest 2002.
- KRISTÓ 2003: Kristó Gy.: A székely népnév első vokálisának milyenségéről. *Magyar Nyelv* 99:4 (2003) 468–470.
- KULCSÁR 1987–1988: Kulcsár P.: A magyar ősmonda Anonymus előtt. *Irodalomtörténeti Közlemények* 91–92 (1987–1988) 523–544.
- LANGLOIS 1869: Langlois, V.: *Collection des historiens anciens et modernes de l’Arménie*, 2e tome. Paris 1869.
- LE COQ 1912: Le Coq, A. von: Ein manichäisches Buch-Fragment aus Chotscho. (Mit einer Tafel). In: *Festschrift: Vilhelm Thomsen zur Vollendung des siebenzigsten Lebensjahres am 25. dargebracht von Freunden und Schuler*. Leipzig 1912.
- LI 1975: Li, Y. 李延壽: *Beishi* 北史. Beijing 北京 1975.

- LIGETI 1986: Ligeti L.: *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Budapest 1986.
- LIU ET AL. 1995: Liu, X. 劉昫 et al.: *Jiu Tangshu 舊唐書*. Beijing 北京 1995.
- MARQUART 1914: Marquart, J.: Über das Volkstum der Komanen. In: Bang, W. – Marquart, J.: *Osttürkische Dialektstudien*. Göttingen 1914, 25–238.
- MEIROW 1915: Meirou, Ch. Ch.: The Gothic History of Jordanes: In: *English with an Introduction and a Commentary*. London 1915.
- MINORSKY 1937: Minorsky, V.: *Hudūd al-‘Ālam*. London 1937.
- MINORSKY 1942: Minorsky, V.: *Šaraf al-Zamān Tāhīr al-Marvazī on China, the Turks, and India. Arabic text (circa 1120) with an English translation and commentary by V. Minorsky* 22. London 1942.
- MOMMSEN 1882: Mommsen, Th.: *Iordanis. Romana et Getica*. Berolini 1882.
- MORAVCSIK 1943: Moravcsik, Gy.: *Byzantinoturcica 2. Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*. Budapest 1943.
- MÜLLER 1920: Müller, F. K.: Uigurische Glossen. In: *Festschrift für Friedrich Hirth zu seinem 75. Geburtstag*. Ostasiatische Zeitschrift 8. Berlin 1920, 310–324.
- NAGY 1908: Nagy G.: A honfoglalók és a turkok. *Ethnographia* 19 (1908) 65–80, 257–271.
- NAGY 1914: Nagy G.: Az eszegel bolgárok neve. *Századok* 48 (1914) 76–78.
- NÉMETH 1935: Németh Gy.: A székelyek eredetének kérdése. *Századok* 59 (1935) 129–156.
- NÉMETH 1991: Németh Gy.: *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Közzéteszi: Berta Á. Budapest 1991.
- OUYANG 1955: Ouyang, X. 歐陽修: *Xin Tangshu 新唐書*. Beijing 北京 1955.
- ÖGEL 1945: Ögel, B.: Sekel’lerin Ataları Hakkında (Sikil, Esgil Boyları). *Bellekten* 9:36 (1945) 469–484.
- ÖZALP 2008: Özalp, F. E.: *A Historical and Semantical Study of Turkmens and Turkmen Tribes*. Bilkent University. Master Tezi. Ankara 2008.
- PÁL 1995: Pál, J.: Die Herkunft der Szekler in der Geschitsschreibung (bis 1848). *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* 37:2 (1995) 19–32.
- PÁL 2008: Pál J.: A székelyek eredetének kérdése a történetírásban a 17. század végéig. In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. A Szapolyiak a magyar történelemben című, 2002. november 22-i és az Erdély története a 15-17. században című 2001. november 30-i Miskolcon rendezett konferenciák előadásai*. Publicationes Universitatis Miskolciensis: Sectio Philosophica 13. Studia Miskolciensia 5. Szerk.: Bessenyei J. – Horváth Z. – Tóth P. Miskolc 2008, 393–404.
- PAULER 1888: Pauler Gy.: Néhány szó hadi viszonyainkról a XI–XIII. században. *Hadtörténelmi Közlemények* 128:1 (1888) 501–526.
- PETKES–SUDÁR 2016: Petkes Zs. – Sudár B. (szerk.): *Honfoglalás és megtelepedés*. Magyar őstörténet 4. Budapest 2016.
- PULLEYBLANK 1991: Pulleyblank, E. G.: *Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese and Early Mandarin*. Vancouver 1991.
- RÁSONYI 1981: Rásonyi L.: *Hidak a Dunán. A régi török népek a Dunánál*. Budapest 1981.
- SCHLEGEL 1896: Schlegel, G.: *Die chinesische Inschrift auf dem Uigurischen Denkmal in Karabalgassun*. Leiden 1896.
- SENGA 1990: Senga, T.: The Toquz Oghuz problem and the origin of the Khazars. *Journal of Asian History* 24:1 (1990) 57–69.
- SIMA 1976: Sima, G. 司馬光: *Zizhi Tongjian 治通*. Beijing 北京 1976.
- STEINGASS 1892: Steingass, F.: *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Reprint. Beirut 1998.

- SUDÁR 2022: Sudár B.: Székelyek és eszkelek. Megfontolások a székely őstörténet kapcsán. *Erdélyi krónika* 2022. Október 14. (https://erdelyikronika.net/2022/10/14/szekelyek-es-eszelek-megfontolasok-a-szekely-ostortenet-kapcsan_utolsó elérés: 2022.11.21)
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1992: Szádeczky-Kardoss S.: *Az avar történelem forrásai* 1. Magyar Őstörténeti Könyvtár 5. Szerk.: Zimonyi I. Szeged 1992.
- SZENTPÉTERY 1937–1938: Szentpétery, E.: *Scriptores rerum Hungaricarum – Tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* 1–2. Budapestini 1937–1938.
- SZMIRNOVA 1981: Смирнова, О. И.: К имени Алмышы, сына Шилки, царя болгар. *Туркологический сборник* 1981, 249–255.
- SZÜCS 1982: Szűcs J.: A középkori Magyarország népei 1. *História* 4–5 (1982) 3.
- ŞEŞEN 2017: Şeşen, R.: *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. İstanbul 2017.
- ŞEŞEN 2019: Şeşen, R.: *İbn Fadlan Seyahatnamesi* 9. Baskı. İstanbul 2019.
- THÚRY 1898: Thúry J.: A székelyek eredete 1–4. *Erdélyi Múzeum* 16:2 (1898) 65–87, 138–163, 195–216, 241–247.
- TSAI 1967: Tsai, W. S.: *Li Te-yü'nun mektuplarına göre Uygurlar (840–900)*. Taipei 1967.
- VÁSÁRY 1993: Vásáry I.: *A régi Belső-Ázsia története*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 7. Szeged 1993.
- VESZPRÉMY 2013: Veszprémy L.: A magyarországi hun hagyomány legkorábbi írott forrásai és európai kapcsolataik. *Acta Historica* 135 (2013) 25–44.
- WEI 1994: Wei, Zh. 魏徵: *Suishu* 隋書. Beijing 北京 1994.
- YAKUPOĞLU 2010: Yakupoğlu, C.: Türkistan'ın Büyük Türk Boylarından Çiğiller ve Anadolu'da İskân İzleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 29:47 (2010) 103–136. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000458
- ZIMONYI 2014: Zimonyi I.: *A magyarság korai történetének sarokpontjai. Elméletek az újabb irodalom tükrében*. Budapest 2014.
- ZOLNAI 1902–1906: Zolnai Gy. (szerk.): *Magyar oklevél-szótár: Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye*. Budapest 1902–1906.

SOLUTION OF THE SZEKELY ORIGIN QUESTION

HAKAN AYDEMİR

The article summarizes the main results of the chapters on the question of the origin of the Szekelys and the *Székely* ethnonym of the book Hakan Aydemir: *Türk Tarihinin Kaynakları olarak Eski Türk Boy Adları (The ancient Turkic ethnonyms as the sources of Turkic history)* published in 2021. Relying on several Chinese sources, the article explores the hitherto unknown early history of the Szekelys. In this regard, it presents the most important records of the Chinese sources on the events between 581–715 concerning the Szekelys in chronological order, and states that the first mentions of the Szekelys are in the chapters on the *Tiele* (鐵勒) tribes of the *Suishu* (隋書, chapter 84) and *Beishi* (北史, chapter 99). In both works, the Szekelys are listed as one of the Tiele tribes inhabited north of the Tula River (Mongolia) under the name *Sekel* (斯結), which was mistakenly read as *Sikir* / *Sikar* / *Siker* or *Izgil* until now.

The article presents and etymologizes all variants of the ethnonym *Sījié* (思結, 斯結) found in Chinese sources, which refer to the Szekelys or their groups. As a result, it states that (1) the five types of the ethnonym *Sījié* (思結), *Sījié* (斯結), *Xījié* (悉結), *Xīqì* (息訖 = *Moge Xīqì* 貊歌息訖 = *baga-sekel* (بعاگل), ca.1120, *Xījié* (奚結) apply only to the Eastern Szekelys living in the territory of the Eastern Turkic Khaganate, and to some of its groups; (2) and the other variants *Āxījié* (阿悉結) and *Āxījī* (阿悉吉) reflecting the *Eskel* and *Eskil* forms, apply only to the groups of Western Szekelys living in the territory of the Western Turkic Khanate. Their etymological investigation shows that the first group reflects primary and the second group secondary forms. This statement is based on the fact that all the existing variants of this ethnonym can ultimately be derived from a Proto-Turkic **Sēkel* form, which is a derivation of the Proto-Turkic transitive verb **sēke-* ‘to flow (down)’ (= Nanai *seke-* ‘id.’). This **Sēkel* form had – as a result of the Western Proto-Turkic vowel narrowing **ē* [e:] < **ē* [ɛ:] and **ē* [e] < **e* [ɛ] in the first syllable – also a version with a long close-mid vowel *-ē-* in the Western Proto-Turkic (i.e. **Sēkel*). This long close-mid vowel has been preserved in the first syllable of today’s *Székely* ethnonym as *-é* [e:]. The article establishes that the ethnonym *Székely* can be traced back to the Proto-Turkic **Sēkel* through an Old Hungarian form **Szēkel* (i.e. *Székely* < **Szēkel* ← **Sēkel* < **Sēkel* < **sēke-l* < **sēke-* < Proto-Turkic **sē-* ‘to flow (down)’ > Siberian Altai Turkic *see-* ‘id.’), and is actually an elliptical ethnonym, which could have been shortened from the following or a similar, typologically verifiable attributive construction (i.e. Proto-Turkic **Sēkel atlig* / *hatlig* meaning ‘a tribe with a white-spotted horse on its forehead or ankles’); **Sēkel atlig* / *hatlig* → **Sēkel* → **Sēkel* → *Székely*. The *Székely* ethnonym was originally a horse mark, which meant ‘a white spot running down (in Turkic, ‘flowing down’) the horse’s forehead’ at the very beginning (cf. Turkish *akma* ~ *akıtma* ~ *akıtmaç* ‘white spot (on horse’s forehead)’ < *akit-* ‘to flow (down)’; *töküz* ‘id.’ < *tök-* ‘to pour out a liquid; to flow (down)’ etc.). Later as a result of the metonymy and semantic expansion, its meaning became ‘white spot (on horse’s forehead / ankles)’, cf. Turkish *sekil* ‘id.’. Szekely was therefore the one who only had horses of this type, which is also proven by the fact that – as Gábor Balás and following him also László Rásonyi stated – the horses of the Szekely hussar regiment, established in 1849 after the disbanded stables of the former *Székely* border guard cavalry regiment, had also – true to the centuries-old tradition – all “white hooves.”

The article etymologizes the ethnonym “*’skδk* / *’sklk*” [əskelek] (= *Eskelek*) on the coins dated to the 4th–5th centuries found between Karshi (Uzbekistan) and Fergana, and proves that the early history of the Szekelys can actually be traced back to the 4th century. The “*’skδk* / *’sklk*” [əskelek] is, however, a version with the Sogdian adjectival suffix *-’k* of the ethnonym *Eskel* (i.e. *Eskelek* < *Eskel* + *-’k* < *Eskel*; cf. *Sugdak* ‘Sogdian’ < *Suγδ* + *-’k*). The *Eskel* itself is a Sogdianized version of the Proto-Turkic form **Sēkel*, which has an initial Sogdian prothetic, neutral *ə-* [ə] sound, and was formed exactly like the 9th century *’γw’r’k* ‘Tokharian; Tokharistan’ (= **ətywārak* / **ətxwārak* ← *txw’r* ~ *tyw’r* ‘Tocharian’; i.e. **ətywār-ak* / *ə-txwār-ak* and *ə-skel-ek*).

Based on this, we think that among the Huns who fled from the Altai region to the southwest between 350–370, and the various Tiele tribes were also the ancestors of the later *Sekel* (*Sījié* 斯結) tribe, who migrated to the regions extending from Lake Balkash to the lower reaches of the Amu Darya. Later these areas were brought under their control.

Like the Bactrian Huns (Alhons, Kidarites, Xionites, etc.), they also issued coins as a sign of their sovereignty, and printed on them the Sogdianized form of their name, *Eskelek*, and its initial *E*- sound with the runic sign ʃ (= *a / e*), plus a depiction of a horse indicating that the name *Sekel* or *Eskel* is actually a kind of horse name.

The article also presents the historical geography of the Sekelys based on a number of previously unknown ethnotoponyms and historical data related to the Sekelys discussed in more detail in our aforementioned book, but only partially presented here. It can also be seen in the form of a map at the end of the article.

As a final conclusion, it states that a group of the Szekelys – probably the ruling class at the time and the clans belonging to them – separated from the ancestors of the later Szekely (*Sījié* 斯結) tribe, joined the Huns fleeing to the west around 370, and came to the Carpathian Basin, and from there their Hun and Attila traditions originate. Having survived the Gepid and Avar ages, they finally joined the Hungarians, and due to the prestige of the Hungarian language and culture, they changed their language over time (Szekely-Turkic → Hungarian), probably at the end of the 12th century or at the beginning of the 13th century at the latest. The main moments of their language shift can be summed up as follows: The Hungarian conquest and the accession of the Székelys (895/896) → acceptance of Christianity (11th century) → cultural change → social change → loss of linguistic prestige → bilingualism → language loss → language shift → language death.

29th Conference of Young Scholars
on the Migration Period

Budapest, November 15–16, 2019

